

HAHÓT-BUZÁD-/SÁRKÁNSZIGET LELŐHELY KÉSŐ KÖZÉPKORI KERÁMIAANYAGA

SIMON BERNADETT*

A címben jelzett Zala megyei lelőhely késő középkori castelluma a 15. század második fele és a 16. század vége közti időszakban a megye középbirtokos nemesei közé tartozó Ákosházi Sárkány család lakóhelye volt. A szondázó jellegű ásatás ellenére az objektumból napvilágra került nagymennyiségű kerámiaanyag alapján jellemezhető a család anyagi kultúrájának egy részlete. Külön figyelemre méltóak a bemutatandó zöldmázas reneszánsz kályhacsempe-töredékek, melyek a lelőhely környezetében, a Hahóti-medencében egyedülállóak.

Bevezetés: a bemutatandó kerámiaanyag feldolgozásának célja

A Hahót-Buzád-/Sárkánysziget nevű Zala megyei középkori lelőhely 1987-től 1989-ig Vándor László vezetésével folytatott ásatásából származó, a zalaegerszegi Göcseji Múzeum régészeti raktárában elhelyezett késő középkori kerámiaanyag¹ sajnos rendkívül töredékes, restaurálatlan állapotban van. Abból a körülményből adódóan, hogy a töredékek nagy része a várárok átvágása során került elő, a feldolgozásnál a régtegvizonyokból következő datálási lehetőségek felhasználására nem volt lehetőség. Ehelyett a más, hasonló korú lelőhelyekről származó kerámiával való összehasonlítás, valamint a történeti adatoknak a korszakolásban történő alapul vétele látszott célszerűnek.

A Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága által szervezett és végzett ásatások leletanyaga jelenleg még nagyon kis részben publikált, ezért a jelen feldolgozás elsődleges célja az anyag bemutatása, hogy a későbbiekben összehasonlító alap-

ként szolgáljon a Dél-Nyugat-Dunántúl késő középkori kerámiájának tekintetében.

A fentebb már említett Zala megyei középkori ásatásoknak szintén a Göcseji Múzeum raktárában található anyaga segítségével vizsgálhatóak lelőhelyünk kapcsolatai a szűkebb környezetével, valamint a távolabbi, Zala megyei világi központokkal. A horvátországi, Mura vidéki középkori kerámia jelenleg még nincs szisztematikusan publikálva, jól követhetőek azonban a dél-nyugatra (Szlovéniába) és kis mértékben a nyugatra (Ausztriába) vezető kapcsolatok. A bemutatandó kerámiaanyag segítségével bepillantást nyerhetünk a történeti adatokból jól ismert köznemesi Ákosházi Sárkány család sárkányszigeti ágának anyagi kultúrájába is. Ez azért lehet érdekes a kutatás számára, mivel a magyarországi castellumok vizsgálata során leginkább az építészeti kérdések kerültek előtérbe, s kevés helyről közöltek teljes leletanyagot.

A lelőhely régészeti kutatása

A Hahót-Buzád-/Sárkánysziget (a későbbiekben Sárkánysziget) lelőhely középkori objektumainak ásatása 1987 és 1989 között zajlott Vándor László vezetésével.² E régészeti feltárás egyrészt a megye castellumkutatásának képezte részét,³ emellett pedig a Hahóti-medence mikrorégiós kutatásához⁴ is szervesen kapcsolódott.

* Simon Bernadett, H-2170 Aszód, Falujárók útja 5/9.

¹ Ehelyütt szeretnék köszönetet mondani dr. Vándor Lászlónak (Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága) az anyag rendelkezésemre bocsátásáért, Dr. Kovács Gyöngyinek (MTA Régészeti Intézete) a Zala megyei, főként a bajcsai kerámiaanyagra vonatkozó szíves szóbeli közléseiért valamint Tóth Zoltánnak (Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg) és Kőfalvi Csillának (Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg) technikai segítségükért. Az anyag feldolgozása az OTKA (TO38126 számú pályázat) támogatásával készült.

² VÁNDOR 1996, 197–201.

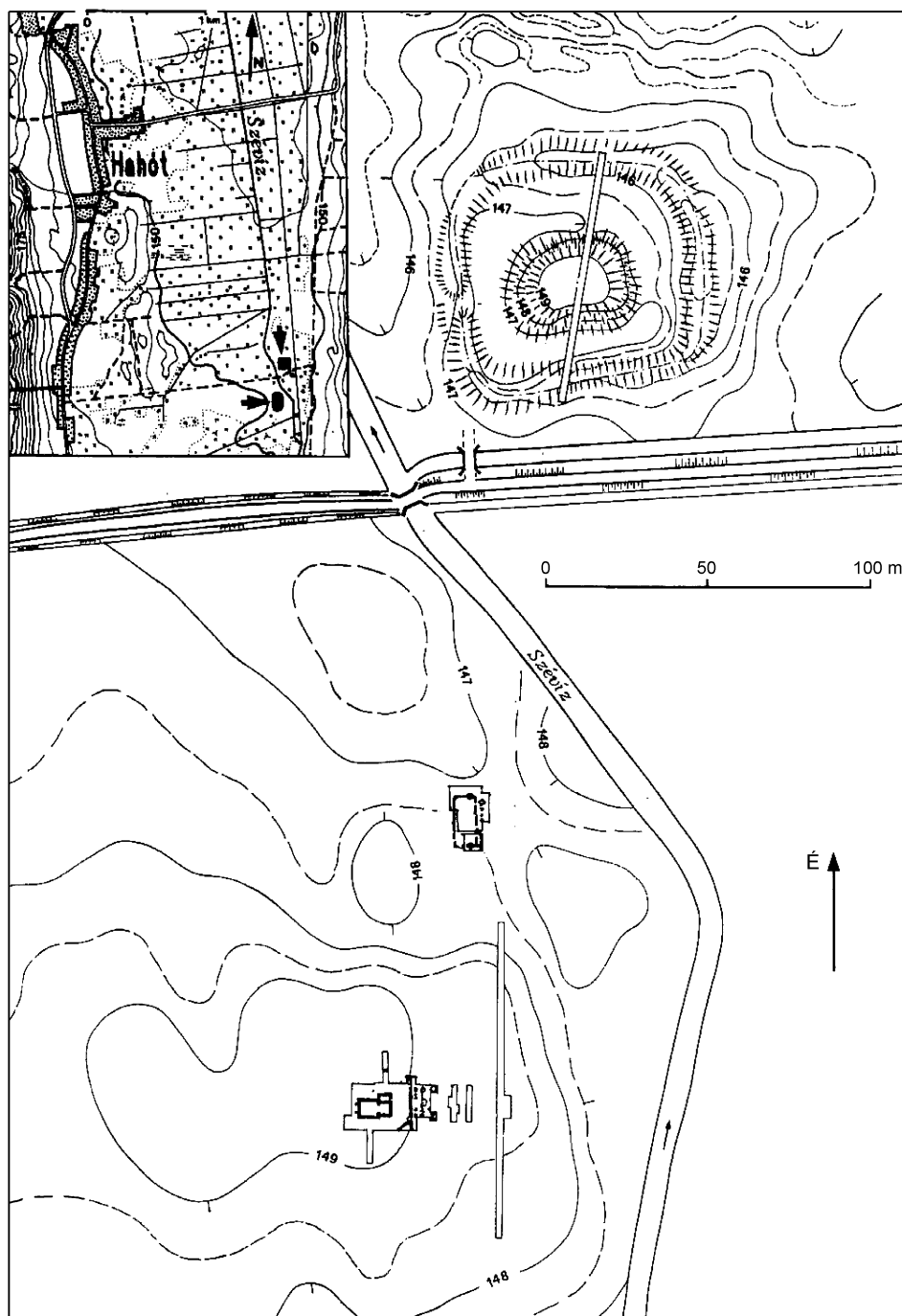
³ VÁNDOR 1990; MOLNÁR–VÁNDOR 1984; VÁNDOR 1995.

⁴ VÁNDOR 1996, 183–217; SZÓKE 1996; KVASSAY 1996a.

Az ásátás során egy Árpád-kori, kör alaprajzú földvár, illetve egy ennek átalakításával, az árok mélyítéséből nyert föld felhasználásával az egykori kör alaprajz négyszögletesítésével épült késő középkori castellum maradványai kerültek napvilágra. Az objektumok az egykori Pölöske (mai nevén Széviz) patak mocsaraiból kiemelke-

dő kis sziget (az Árpád-korban Buzádszigete, később Sárkánysziget) déli részén álltak. Ettől dél-nyugatra, egy nagyobb szigeten terült el a várhoz tartozó falu (1. kép).

Az ásátás eredményei alapján az Ákosházi Sárkány család e lakóépületét Koppány Tibor helyezte el egy tágabb kutatási helyzetképben, az-

1. kép. Hahót-Buzád-/Sárkánysziget. A vár és környékének szintvonalas felmérési rajza
Rajz: VÁNDOR 1996, 66. kép.

Abb. 1. Hahót-Buzád-/Sárkánysziget. Höhenlinien-Vermessungszeichnung der Burg und ihrer Umgebung
Zeichnung: VÁNDOR 1996, Abb. 66

az a magyarországi késő középkori castellumok sorában.⁵

A lelőhely objektumaira vonatkozó történeti adatok

A lelőhely középkori épületeinek történeti adatait Vándor László kutatásai nyomán ismerhetjük meg:⁶ az Árpád-kori földvárat és a tőle délre fekvő falut a források Buzádsziget vagy Buzádszigete néven említik. Az ásatás az épület alaprajza és struktúrája alapján a földvár tatárjárás előtti létét bizonyította. Elképzelhető, hogy építése a Hahót nembeli IV. Buzád apjához, I. Csák bánhoz köthető, aki a 13. század közepén szerepel az okleveles anyagban. Az Árpád-ház kihalását kísérő zűrzavaros időszakban a várat feldúlták, s 1365-ben már mint elhagyott várhelyet említi egy oklevél, melyet ekkor kapott örökül IV. Buzád kedvenc unokája, Klára. A földvárat tehát valamikor a 13–14. század fordulóján hagyhatták fel.

A 14. század második vagy a 15. század első felében Buzádszigete és a hozzátartozó falu a Héderváry család kezébe került. Tőlük szerezték meg valamikor a 15. század folyamán az Ákosházi Sárkány család tagjai.

A rájuk vonatkozó okleveles információkat Kubinyi András gyűjtötte össze a kutatás számára.⁷

E család a Zala megyei középirtokos nemesiség kevésbé vagyonos részéhez tartozott. A forrásokból ismert első tagja László volt, aki Lőrinc és Benedek nevű testvéreivel együtt a 15. század elején nyugat-magyarországi főúri családok illetve a király familiárisaként tűnik fel. Két fia, Bertalan és Benedek szerepelnek a 15. század második felének írásos emlékeiben. Bertalan 1458-ban a Kanizsaiak familiárisa. Mindkét testvér – apjukhoz hasonlóan – tagja volt az udvari nemesiségnek. Zala megye mellett a család ezen ágának Pest megyei birtokai (Berki, Érd) is voltak. (A 15. század közepétől kezdve beszélhetünk a család Ákosházi – Bertalan és Benedek leszármazottai – illetve Buzádszigeti, később Sárkányszigeti ágainak szétválásáról.) A 15. század utolsó harmadában megkezdték érdi kúriájuk körül egy birtoktest kialakítását.

A család másik, kevésbé jómódú ága továbbra is Zalában élt. 1483-ban Mátyás király hűtlenség

miatt elkobozta egy bizonyos Sárkány Jánostól és fiaitól, Miklóstól, Lászlótól, Andrástól és Ferentől az akkor még Buzádszigetének nevezett kastélyt Zala és Vas megyei tartozékaival együtt. Ekkor tehát már állt az Árpád-kori földvár helyén az új épület. Az itt említett János valószínűleg a Pest megyei ághoz tartozó Bertalan és Benedek unokatestvére lehetett. Az elkobzott birtokot, melyet a 16. század első harmada óta a források Sárkányszigetként említenek, 1488-ban már újra a Sárkányok kezén találjuk.

A Török Hódoltság létrejöttével nőtt a castellum szerepe.⁸ 1566-tól bekapcsolták a végvári rendszerbe. Az akkor alapított kanizsai főkapitánysághoz tartozott. A castellum a hozzá tartozó faluval együtt ki volt téve a Kanizsa-patak völgyében nyugat felé vonuló, állandó török portyázó támadásoknak,⁹ ezért az 1579-ben az említett patak völgyében fekvő várak és a kialakítandó őrhelyek megismerésére kiküldött királyi bizottság az akkori kanizsai főkapitánnyal, Andreas Kielmannal egyetértve a castellumot stratégiai okokból jobbnak látta leromboltatni.¹⁰ Ezután a forrásokban a Sárkánysziget név várként nem szerepel többé.

Anyagfeldolgozás

Az Ákosházi Sárkány család késő középkori castellumából származó kerámialeletek annak alapján, hogy az épület a 15. század második felében épült, s valamikor a 16. század végén (1580 körül) lerombolták, erre a körülbelül mintegy egy évszázadot felölelő időszakra datálhatók.

Az előkerült kerámiamentyiség nagy része helyi fazekasok műhelyeiben készült termékként értékelhető. A külföldi árukat néhány reprezentatív, zöldmázas kályhacsempe-töredék képviseli. Az anyagban ez utóbbiakat leszámítva összesen három ólomházas darab (konyhai edényekből származó töredékek) található, a fennmaradó rész kivétel nélkül mázatlan kivitelben készült. Az anyagszerűség szempontjából leggyakoribbak az oxidált égetésű, halványvörös, homokkal erősen soványított, rosszul átégetett darabok. A legnagyobb csoportot (a teljes anyag körülbelül háromnegyedét) a konyhai, ezen belül is a fazéktípusú edények perem-, oldal- és aljtöredékei (melyek körülbelül egyenlő arányban vannak jelen az anyagban) és mindössze egy

⁵ KOPPÁNY 1999, 51., 207.

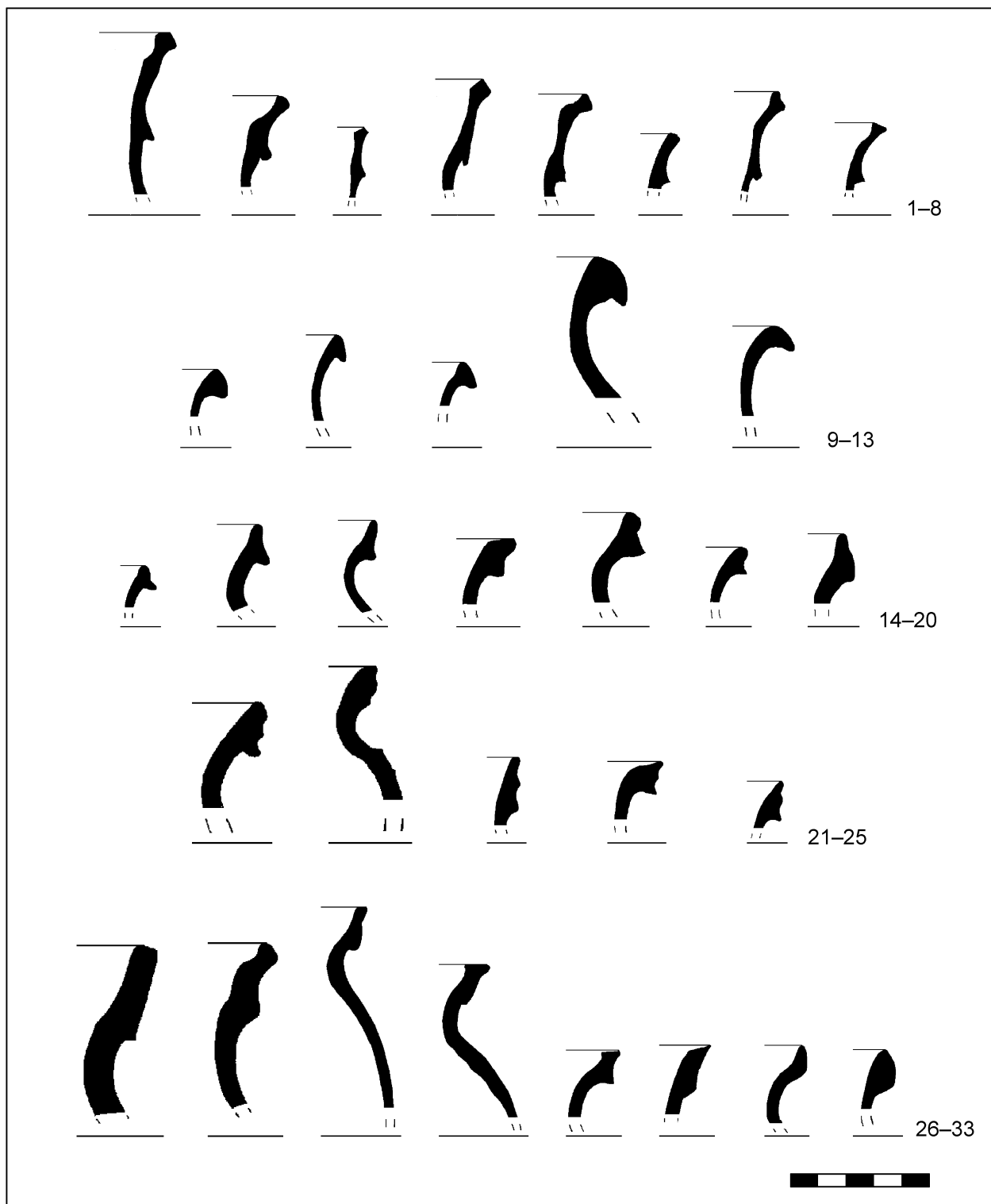
⁶ VÁNDOR 1996, 195–197.

⁷ KUBINYI 1994.

⁸ VÁNDOR 1996, 197.

⁹ PÁLFFY 1996.

¹⁰ PÁLFFY 1996, 166.

2. kép. Fazekak peremtípusai

Abb. 2. Topfrandtypen

kiegészíthető fazék képviselik. A fennmaradó egynegyed részen asztali folyadéktároló és ivóedények, néhány mécses töredékei valamint kályhaszemek és kályhacsempék osztoznak.

A feldolgozás során a történeti adatok mellett a kisszámú és töredékes Zala megyei anyagközlések, egyéb magyarországi, főként a Dunántúl területén található lelőhelyekről származó né-

hány monografikus és egyéb művek, osztrák anyagközlések, valamint az utóbbi időben növekvő számú szlovéniai, szisztematikus anyagfeldolgozásra épülő tanulmánykötetek felhasználása bizonyult hasznosnak.

Konyhai edények

A Sárkány család konyhájának *fazéktípusú edényei* a nagyszámú fazékalj-töredék tanúsága szerint korongról levágva készültek. Sok oldaltöredéken is láthatók a gyors korongolás nyomai. Anyaguk általában oxidált égetésű, halványvörös, barnászöld vagy barna. A kiégetés gyakran rossz minőségű: sokukon felfedezhető, hogy nem volt teljesen átégetve. Előfordul néhány barnásszürke, világosszürke és szürke edény is, s találkozhatunk egy élesen elkülöníthető vörös anyagú és egy sárgásfehér, festett díszű, egy-két edényből álló csoporttal is. Gyakori az erős homokos soványítás.

Peremátmérőjük 12 és 36 cm között mozog. Leggyakoribbak a 14–25 cm-es szájtátmérőjű fazekak. Ezek közt fordul elő a legtöbb, égésnyomokat viselő töredék is, tehát főzésre leginkább ezt a közepes méretű csoportot használhatták, bár égés nyomai néhány nagyméretű fazéken is megfigyelhetők, így ezekben minden bizonnyal nem csak tárolták, hanem főzték is az élelmiszereket. Akad néhány nagyon kis méretű (6–10 cm-es szájtátmérőjű) darab is.

A sárkányszigeti konyhai edények legjellegzetesebb peremformái a 2. képen láthatók. Különösen gyakoriak a galléros peremkiképzés különböző típusait viselő edények töredékei (2. kép 1–8). A halványvörös különböző árnyalataira égetett anyagból készültek. Szájtátmérőjük 14–26 cm közötti. A galléros formán belül is nagy változatosságot mutatnak. Előfordul köztük alávágott, az alávágás helyett különböző nagyságú kiálló bordával tagolt, egyenes, vízszintes végződésű (néhány esetben kettős tagolású), legömbölyített végződésű valamint kifelé és befelé vagy csak kifelé élesen vagy kevésbé élesen lecsapott végződésű peremmel ellátott darab is. A legtöbbjük a perem belső oldalán látható fedőhoronnyal rendelkezik. E változatosság arra utal,

hogy a castellum környékén e formák a 16. század folyamán gyakorinak mondhatók. Zala megyében a 16. század utolsó harmadában fennállt bajcsai várból is számos ilyen peremű fazekat ismerünk, ám ezek az adott formán belül más típusokat képviselnek.¹¹ A 2. kép 6-os peremformájának pontos analógiáját a grazi¹² 16. századi anyagban találhatjuk meg, a 8-ashoz pedig az erőteljes tagoló bordát leszámítva, egy Mariborból közölt fazéktöredék¹³ hasonlítható leginkább. A zalai lelőhelyekről e tárgyban a bajcsain kívül kiadott összehasonlító anyag mindössze a göcseji „szegek” vidékéről áll rendelkezésünkre.¹⁴ A közeli Szlovéniából¹⁵ ismert, közölt leletek közt pedig gyakoribbak a sárkányszigetiéknél egyszerűbb, kevésbé tagolt, háromszög keresztmetszetű galléros peremű edények.

A fazékperem-típusok második csoportját a legömbölyített, kihajló peremű darabok alkotják (2. kép 9–13). Találhatunk köztük halványvörös, barna és barnásszürke anyagból készült finomabb illetve erősebb homokos, valamint kavicssos soványítású töredékeket egyaránt. Peremátmérőjük 14 és 24 cm között határozható meg. Az alaptípuson belül itt is sokféle változatot lehet megfigyelni.

E kihajló peremtípusok egy-egy képviselőjét Zala megyében eddig Alsórajk-Kastélydomborról,¹⁶ valamint a bajcsai várból¹⁷ ismerjük, a 9-es számú sárkányszigeti típus megfelelői pedig az ozorai várkastély (Tolna megye) sárga fazekainak egyes darabjai¹⁸ közül köszönnek vissza. Számos késő középkori, kihajló peremű edényt közöltek Szlovéniából is, például Celjéből,¹⁹ Goričkemből,²⁰ Ormozból,²¹ Ptujból²² és Mariborból,²³ melyek a 9–10-es és 13-as számú típusok számára jelentenek jó párhuzamot.

E kihajló peremtípusok tehát rendkívül elterjedtek voltak az e korszakban osztrák tartományként kormányzott Szlovéniában, de a kiadott anyag tanúságaként Magyarország nyugati területein is gyakran találkozhatunk velük. Leginkább az osztrák kihajló peremű, redukált égetésű fazekak peremformáihoz hasonlíthatók, de oxidált égetésű anyagból készültek. A sárkányszigeti darabokat talán ezen hatásra helyi műhelyekben állították elő. A 2. kép 12-es számú ábráján bemutatott forma viseli magán legin-

¹¹ KOVÁCS 2001, Fig. 4. 7–9.

¹² BOUVIER et al. 1993, Abb. 71. 17.

¹³ STMRČNIK–GULIČ 1997, Sl. 6. 8.

¹⁴ MÜLLER 1971, IX. tábla 13–14, 21–23.

¹⁵ GUŠTIN–PREDOVNİK 1997, Kat. No. 4, 6.

¹⁶ SZÓKE 1996, 154. kép 4.

¹⁷ KOVÁCS 2001, Fig. 5. 4.

¹⁸ FELD et al. 1989, 8. kép 2, 5.

¹⁹ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 2, 21, 26.

²⁰ KERMAN 1997, Kat. No. 3.

²¹ TOMANIČ–JEVREMOV 1997, Kat. No. 46, 60, 66.

²² LAMUT 1997, Sl. 3. 2, 4.

²³ STMRČNIK–GULIČ 1997, Sl. 6. 6, 13.

kább az osztrák fazekak jellegzetességeit. E hasonlóság jól követhető a kőszegi várban talált osztrák és egyéb kihajló peremű fazekak segítségével.²⁴

Az eddigiekben bemutatott típusok mellett ugyancsak gyakoriak a sárkányszigeti fazéktípusú edények közt a kettős tagolással kialakított peremformákat alkalmazó megoldások (2. kép 14–20). Ezek közt már körülbelül megegyezik a szürkére vagy barnásszürkére, illetve a halványvörös különböző árnyalataira égetettek aránya. Túlnyomó többségük homokkal erősen soványított, néhányon pedig kavicsos soványítás is megfigyelhető. Szájátmérőjük 12 és 26 cm közt változik. Fellelhetünk köztük erősebben vagy gyengén kihajló, tömzsibb vagy hosszúkás, lágyan vagy élesebb bordával tagolt, illetve fedőhornyos és anélküli változatokat egyaránt.

Sárkányszigethez legközelebből szintén az Alsórajk–Kastélydombon feltárt premontrei kolostor melletti középkori településről kerültek közlésre a lágy bordával kettősen tagolt peremformák fedőhornyos képviselői,²⁵ bár nem egyeznek meg teljes mértékben egyik castellumbeli típussal sem. E tény is nagy formai változatlanságra utal. A 14-es fedőhornyos peremforma legjobb párhuzamaként az ozorai várkastély 15. század végi anyagát reprezentáló egyik fehér anyagú fazék,²⁶ a középkori Nyársapát (Pest megye) 16-os számú házának 15–16. századi anyagából származó peremtöredék,²⁷ valamint egy Csővállról, a 16-os számú házából előkerült hasonló peremformájú, sárga anyagú fazék²⁸ említhető. A Dunántúl területéről a kőszegi vár²⁹ 15–16. századi leletei közt szintén felszínre került néhány kettős tagolású peremmel ellátott darab. Ezek leginkább a 19-es sárkányszigeti formával mutatnak hasonlóságot. Ez utóbbi peremformákhoz sorolható még egy csővári sárga peremtöredék³⁰ és egy grazi darab is.³¹ Néhány, Celje városában³² illetve az említett nyársapáti 16-os számú házban³³ napvilágot látott fazék peremtípusa pedig a 15–16-os hosszúkás peremű töredékekkel állíthatók párhuzamba.

A kihajló tagolatlan és a kettős tagolású késő középkori fazékperem-típusok a fentiek alapján

valószínűleg mind osztrák, mind szlovén, mind pedig magyar, főként a dunántúli területeken viszonylag elterjedtek lehettek. A budai vár és a visegrádi palota anyagában pedig már a 14. században megjelentek.³⁴ A sárkányszigeti edények tehát ezek helyi műhelyekben, a helyi mesterek által használt anyagból készült, tömegterméknek számító változatai voltak.

A kettős tagolású peremtípusokat viselő fazekak mellett a sárkányszigeti castellum konyhájában bonyolultabb, hármas tagolású peremmel ellátott fazekakat is használtak (2. kép 21–25). Ezek közt is egyaránt előfordulnak halványvörös és barna árnyalatú, valamint szürke anyagból készült darabok. Zömük oxidált égetésű, halványvörös anyagú. Homokkal erősen soványítottak, ezen kívül pedig e csoportban is találkozhatunk kavicsos soványítású töredékekkel, főként a nagyobb méretűek közt. Peremük átmérője 15–34 cm között határozható meg.

E fazekak is nagymértékű formai változatosságot mutatnak. Elkülöníthető köztük csúcsos és legömbölyített végződésű, erőteljesebben és lágyabban tagolt, hosszúkásabb és tömzsibb, valamint fedőhoronnyal ellátott és fedőhorony nélküli típus.

Sajnos Zalából e formákhoz kapcsolható kiadott analógiák még nem állnak a rendelkezésünkre. A bajcsai, 16. század végi hármas tagolású peremtípusok³⁵ a sárkányszigetieknél bonyolultabb kidolgozásúak. Legközelebbi magyarországi párhuzamként a kőszegi vár egyik, a 16. század elejéről származó fazéktöredéke³⁶ említhető, mely a 25-ös darabhoz hasonlít leginkább. A 21-es fazékperem négyes tagolású rokona³⁷ pedig az észak-ausztriai Gaiselbergből ismert. A 15. század első feléből származik. A 22–24-es típusok analógiáira pedig ismét csak a szlovéniai, elsősorban a celjei anyagban bukkanhatunk rá.³⁸

A 27–28-as számú típusokat az ívelt oldalú, kettős tagolású, legömbölyített végződésű perem jellemzi. Ennek képviselői egy szürke darabot leszámítva erős homokos soványítású, halványvörösre égett anyagból kivitelezettek. Szájátmérőjük 12–26 cm közötti. A különbségek e for-

²⁴ HOLL 1992, 81. kép 1–10.

²⁵ SZÓKE 1996, 154. kép 3., 5.

²⁶ FELD et al. 1989, 13. kép 4.

²⁷ BENKŐ 1980, 37. tábla 18.

²⁸ FELD et al. 1979, 41. kép 4.

²⁹ HOLL 1992, 54. kép 21, 56. kép 26, 63. kép 16, 64. kép 13, 71. kép, 11, 85. kép 2.

³⁰ FELD et al. 1979, 41. kép 5.

³¹ BOUVIER et al. 1993, Abb. 71. 2–3.

³² GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 5, 9, 135.

³³ BENKŐ 1980, 37. tábla 2.

³⁴ HOLL 1963, 72. kép 2, 73. kép 1, 4–15.; NYÉKHELYI 1994, 16, 30. ábra.

³⁵ KOVÁCS 2001, Fig. 4. 41–47.

³⁶ HOLL 1992, 64. kép 8.

³⁷ FELGENHAUER-SCHMIEDT 1977, Taf. 25. 4.

³⁸ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 19, 128, 234.

mán belül a tagoló borda alatti peremrész megvastagodásának mértékében, illetve a fedőhorny meglétében vagy hiányában határozhatók meg.

Ez a peremfajta anyagközlésekben fazekak esetében mindeddig nem jelent meg nagy számban. Zalából Alsórajk–Kastélydombról került bemutatásra egy analógiaként értékelhető 15–16. századi töredék.³⁹ Érdekes módon, vékonyabb falú kidolgozásban, poharakhoz tartozó peremformaként a kőszegi vár anyaga alapján sokkal elterjedtebbnek tűnik.⁴⁰

A következő sárkányszigeti fazékcsoportot a megvastagodó, négyszögletes, homorú végződésű illetve vízszintesen lecsapott peremtípusok (2. kép 29–30) és változataik alkotják. Külső oldaluk homorúan ívelt. Halvány (néha barnás) vörös és szürkésbarna anyagból készültek. Jellemzően homokkal erősen soványított kivitelűek. Peremátmérőjük 12-től 28 cm-ig terjed.

E szögletes forma különböző fajtái, főleg a szájnnyílás síkjába eső vízszintes végződésűek, a szlovéniai késő középkori anyagban viszonylag elterjedtnek mondhatók. Celjéből⁴¹ és Goričkem várából⁴² származó, e csoportba sorolható példányokat egyaránt ismerünk. A Dunántúlon Sarvalyról került elő néhány hasonló darab.⁴³

A castellum fazéktípusú konyhai edényei közt markánsan elválasztható csoportot jelentenek a kivétel nélkül vörös színűre égetett, általában homokkal erősen soványított anyagú, megvastagodó, négyszögletes, megközelítőleg rombusz átmetszetű peremmel ellátott fazekak töredékei (2. kép). Szájátmérőjük 12-től 22 cm-ig terjed.

Megkülönböztethetők köztük éles és lágyabb körvonalú, homorú, domború és S-alakban ívelt külső oldalú típusok. Peremvégződésük alapján pedig homorúan valamint egyenes vonalban befelé lecsapott formájúakra oszthatók. E típus a szakirodalomból eddig nem ismeretes.

A 2. kép 33-a ábráján a kihajló, behúzott szélű, tagolatlan, legömbölyített végződésű sárkányszigeti peremforma legjellegzetesebb képviselője látható. A castellum ide sorolható darabjai kivétel nélkül a halványvörös különböző árnyalatai

ra égetett, gyakran erősen homokos, egy esetben pedig kavicsos soványítású anyagból vannak készítve. Szájátmérőjük 8 és 14 cm közötti.

Ilyen peremtípusú fazekak Magyarországon az ozorai várkastély⁴⁴ és Sarvaly⁴⁵ középkori településének ásatásakor kerültek elő nagy számban vörös, vörösesbarna, sárga és fehér anyagból egyaránt, de a budai 14–15. századi kerámia közt is fellelhető e forma,⁴⁶ Parádi Nándor pedig a középkori pénzleletes edények közt Kósdról közölt egy 16. századi érmékkel datált hasonló peremű darabot.⁴⁷ Szlovéniából, Celje városából⁴⁸ valamint Žamerk várából⁴⁹ ismerünk néhány e csoporthoz sorolható edényt. A késő középkori poharak esetében is gyakori a Dunántúlon és a szlovén területeken is az ilyen típusú peremképzés.⁵⁰ A sárkányszigeti kisebb szájátmérőjű töredékeknél szintén feltételezhető, hogy inkább ivóedényként funkcionáltak, ám töredékes voltuk miatt ezt nagyon nehéz biztosan állítani.

A fenti csoportnál említendő a kihajló, behúzott, ám kissé tagoltabb, fedőhornyos kiképzésű peremtöredék (2. kép 20) is. Ennek világosszürke anyagból készült analógiája szintén a celjei ásatások során került elő.⁵¹

Az utolsó Sárkány-castellumbeli fazékperemtípus megvastagodó, legömbölyített végződésű. Az ide tartozó edények anyaga halvány barnás-vörös illetve barna. Nem nagy mennyiségben előforduló, ám mégis elkülöníthető csoportot alkotnak. Hozzájuk hasonló peremű, publikációkban közölt 15–16. századi töredékek Alsórajk–Kastélydombról,⁵² Bajcsáról,⁵³ Kőszegről,⁵⁴ Sarvalyról⁵⁵ és Ozoráról⁵⁶ származnak, de ezek a sárkányszigetiektől eltérően általában alávágottak. Egy Celjében napvilágot látott vöröses anyagú füles fazék⁵⁷ peremtípusa viszont már közelebbi párhuzamnak tekinthető.

A castellum kerámiaanyagának következő, már nem peremforma, hanem anyagminőség és az edényforma alapján elkülöníthető csoportját a nagyméretű (23–31 cm-es peremátmérőjű) fazekak alkotják, melyek vastag falú, rosszul átégetett, halványvörös, homokkal erősen soványított anyagú darabok. Némelyikük külső oldalán

³⁹ SZÓKE 1996, 152. kép 7.

⁴⁰ HOLL 1992, 68. kép 1, 71. kép 2, 85. kép 1.

⁴¹ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 8., 235.

⁴² KERMAN 1997, Kat. No. 17.

⁴³ HOLL–PARÁDI 1982, Abb. 53. 7, Abb. 54. 13, Abb. 55. 3.

⁴⁴ FELD et al. 1989, 6. kép 3, 7. kép 3, 9. kép 2–3, 11. kép 5, 13. kép 2.

⁴⁵ HOLL–PARÁDI 1982, Abb. 42. 2, Abb. 43. 2–4.

⁴⁶ HOLL 1963, 73. kép 1, 3., 79. kép 7.

⁴⁷ PARÁDI 1963, 5. kép 1.

⁴⁸ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 16, 196.

⁴⁹ GUŠTIN et al. 1997, Kat. No. 57.

⁵⁰ HOLL–PARÁDI 1982, Abb. 44. 5–6; HOLL 1992, 68. kép 3; TOMANIČ–JEVREMOV 1997, Kat. No. 17–18.

⁵¹ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 13.

⁵² SZÓKE 1996, 153. kép 7.

⁵³ KOVÁCS 2001, Fig. 2. 1, Fig. 4. 33.

⁵⁴ HOLL 1992, 66. kép 4.

⁵⁵ HOLL–PARÁDI 1982, Abb. 54. 4, Abb. 45. 4.

⁵⁶ FELD–GERELYES 1985, 4. kép 1; FELD et al. 1989, 6. kép 1.

⁵⁷ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 28.

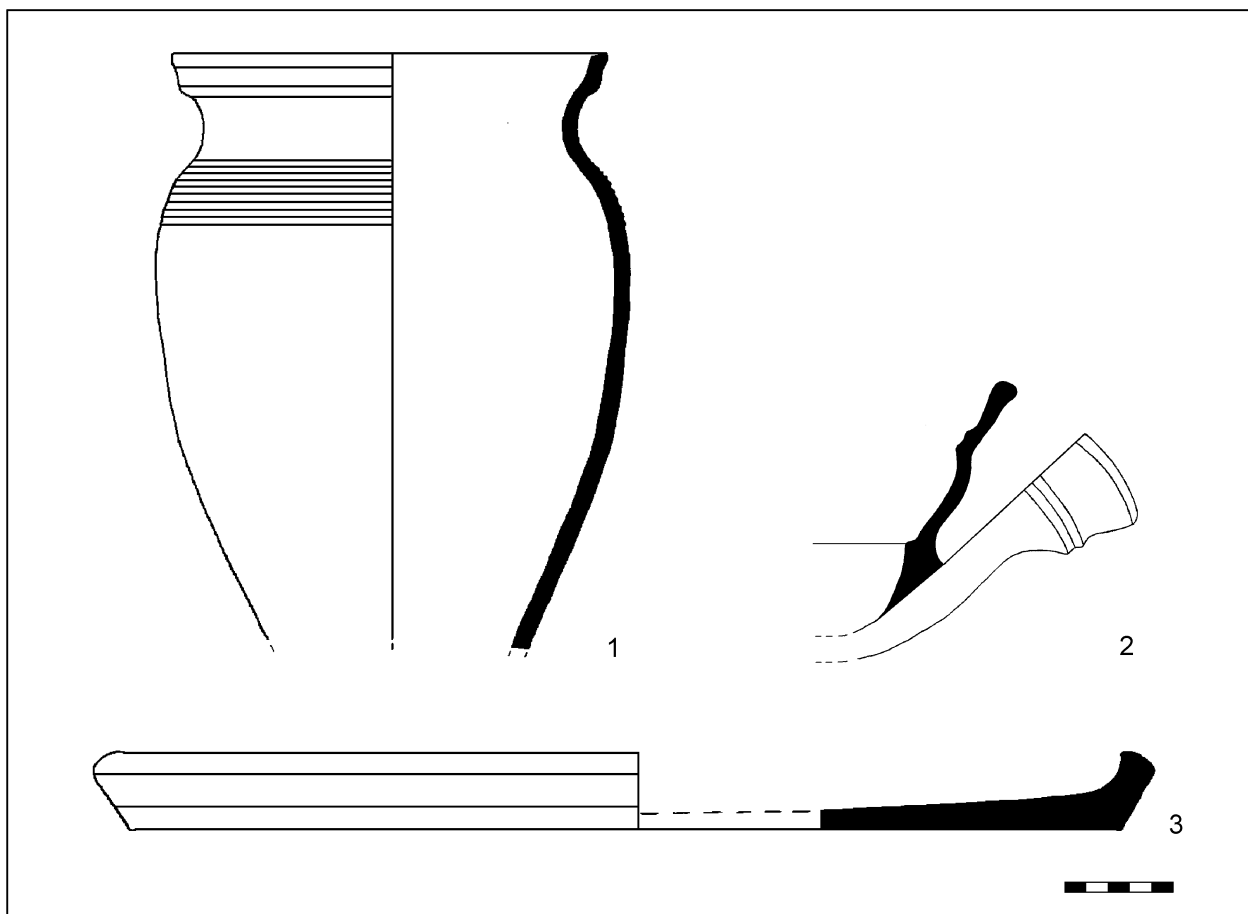
szürke égésnyomok figyelhetők meg, tehát nem állítható, hogy e nagyméretű fazekakat egyértelműen csak élelemtárolásra használták volna. Peremük (a 2. kép 27-es ábráján bemutatott bonyolultabb, tagolt, fedőhornyos töredék kivételével) általában tagolatlan, lágy körvonalú, legömbölyített végződésű (2. kép 26). Fedő tartására alkalmasak.

A fent említett, a 27-es számú peremtípusba sorolható példány legjobb, világosszürke anyagú párhuzama ugyancsak Celjéből származik:⁵⁸ homorúan ívelt külső oldalú, legömbölyített végződésű, fedőhornyos peremének alsó részén erősen megvastagodó borda látható.

A Sárkány család lakóhelyének *festett díszű fazéktípusú kerámiája* (4. kép) a konyhai edények közt nemcsak díszítése, hanem anyaga alapján is külön csoportot alkot. Az előkerült töredékek rózsaszínes vagy sárgásfehér anyagból, barnászvö-

rös festéssel készültek. Egy kisfazék vagy bögre perem- és oldaltöredéke (kihajló, megvastagodó, legömbölyített végződésű perem), három oldaltöredék és egy aljtöredék látott napvilágot e típusból. Rajtuk kívül egy alább tárgyalandó korsó töredéke is ide sorolható. A festett minta egymásból kiinduló ívelt sávok sorozatából áll, melyek vastagsága, hosszúsága mindegyik darab esetében más és más. E festéstípus a Duntántúl több lelőhelyéről ismert. Zala megyében a kanizsai⁵⁹ és a bajcsai⁶⁰ várakból, kissé távolabb pedig a Veszprém megyei Sarvalyról⁶¹ közölt publikációk 16. századi anyagában fordul elő hasonló anyagú fazéktípusú edényeken, fedőkön, korsókon egyaránt.

A castellum mázas konyhai edényeit mindössze három, belső felületükön sárgásbarna ólommázzal ellátott darab reprezentálja: egy alább tárgyalandó, fogóval ellátott lábastöredék (3. kép 2), egy

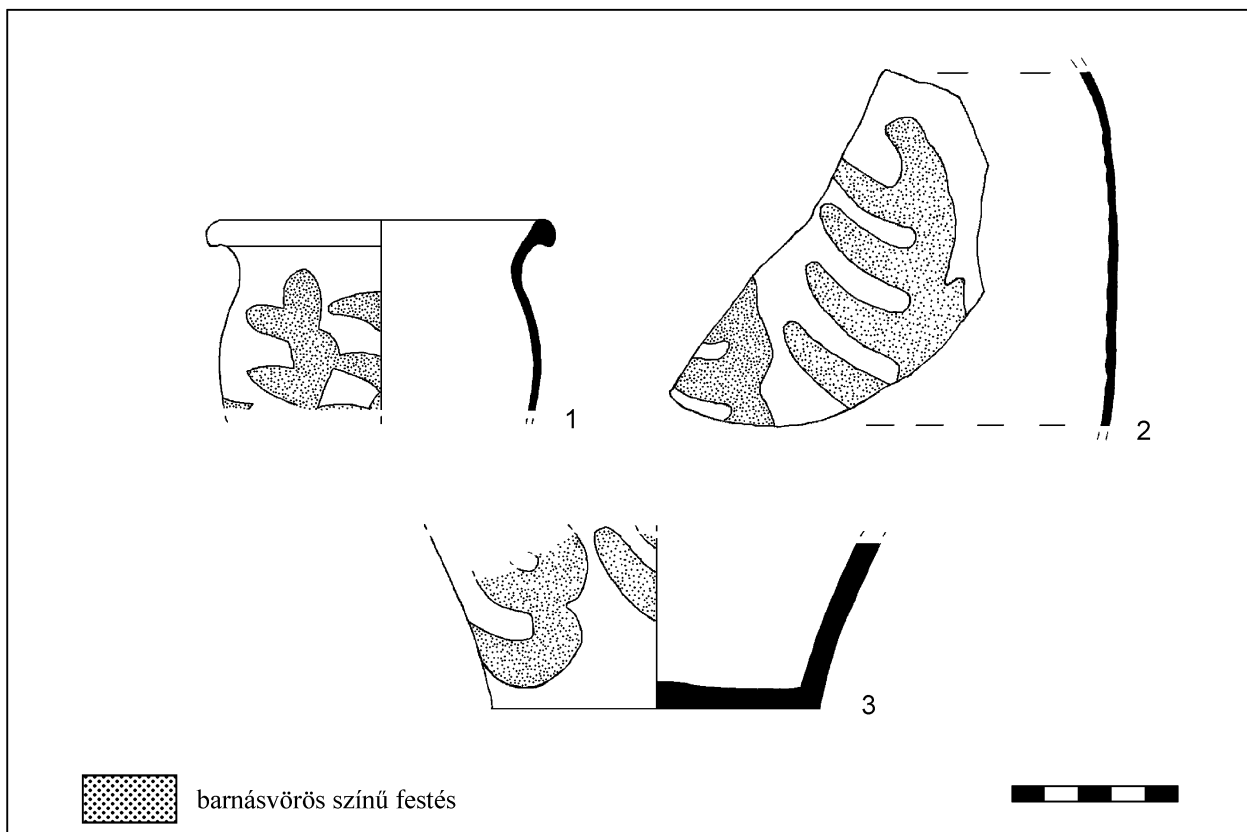
3. kép. Konyhai edények töredékei
Abb. 3. Bruchstücke von Küchengefäßen

⁵⁸ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 103.

⁵⁹ MÉRI 1988, XXVI. tábla 1.

⁶⁰ KOVÁCS 2001, Fig. 12. 6.

⁶¹ HOLL-PARÁDI 1982, Abb. 45. 2.

4. kép. Festett díszű konyhai edények töredékei
Abb. 4. Bruchstücke bemalt verzierter Küchengefäße

fazék peremtöredéke, mely a fent már említett kihajló, megvastagodó, hosszúkás, tagolatlan, legömbölyített végződésű peremformát mutatja (2. kép 33), valamint egy füles fazék fültöredéke.

A castellumból származó konyhai edények egyetlen, kis híján ép darabja (3. kép 1) tölcser-szerűen kiszélesedő szájjal, erősen összeszűkülő nyakrészrel rendelkezik. Legnagyobb kiöblösödése a korongolási bordákkal ellátott vállon található.

A fentiek alapján a sárkányszigeti fazéktípusú konyhai edények helyi fazekasok tömegtermékeként értelmezhetők. Peremformáik többsége az ország többi részén is viszonylag szélesebb körben elterjedt típusokba sorolható. Anyagminőség alapján leginkább a Hahóti-medence többi lelőhelyének,⁶² peremtípusok viszonylatában pedig a szlovén területek anyagához hasonlíthatók leginkább.

A sárkányszigeti fazekakhoz tartozó *fedőtípusokat* (5. kép) tizenkét darab perem- és oldaltöredék, valamint három fedőgomb révén ismerjük. Három töredék szürkésbarna, a többi pedig a

halványvörös különböző árnyalataira égő anyagból készült. Jellemző rájuk a durva homokszemcsékkel történő, gyakran erős soványítás, két töredék pedig a homok mellett kavicsot is tartalmaz soványító anyagként. Néhányuk viszont finoman soványított és simított, sötétrozás színű anyagú. A fedők átmérője 13–24 cm között határozható meg. Hat darab esetében haladja meg a 20 cm-t, tehát viszonylag gyakoriak a nagyméretű, talán tároló funkciót betöltő fazekakhoz való fedőalkalmatosságok.

Formailag három nagy csoport különböztethető meg: kúp- (5. kép 1–3) és harangalakú (5. kép 4) illetve ívelt oldalú (5. kép 5) töredékek kerültek elő.

A peremformákat vizsgálva a következők állapíthatók meg: Az első típust (5. kép 1) tagolatlan, kissé megvastagodó, legömbölyített forma jellemzi. Ez képviseli a legegyszerűbben kiképzett fedőtípust a Sárkányok castellumában. Hasonló peremű darabokat találhatunk az ausztriai Grazból⁶³ és Gaiselbergből⁶⁴ származó 15–16.

⁶² VÁNDOR 1996, 76. kép; KVASSAY 1996a, 93. kép; SZÓKE 1996, 152–155. kép.

⁶³ BOUVIER et al. 1993, Abb. 71. 22–23.

⁶⁴ FELGENHAUER-SCHMIEDT 1977, Taf. 18. 13–16.

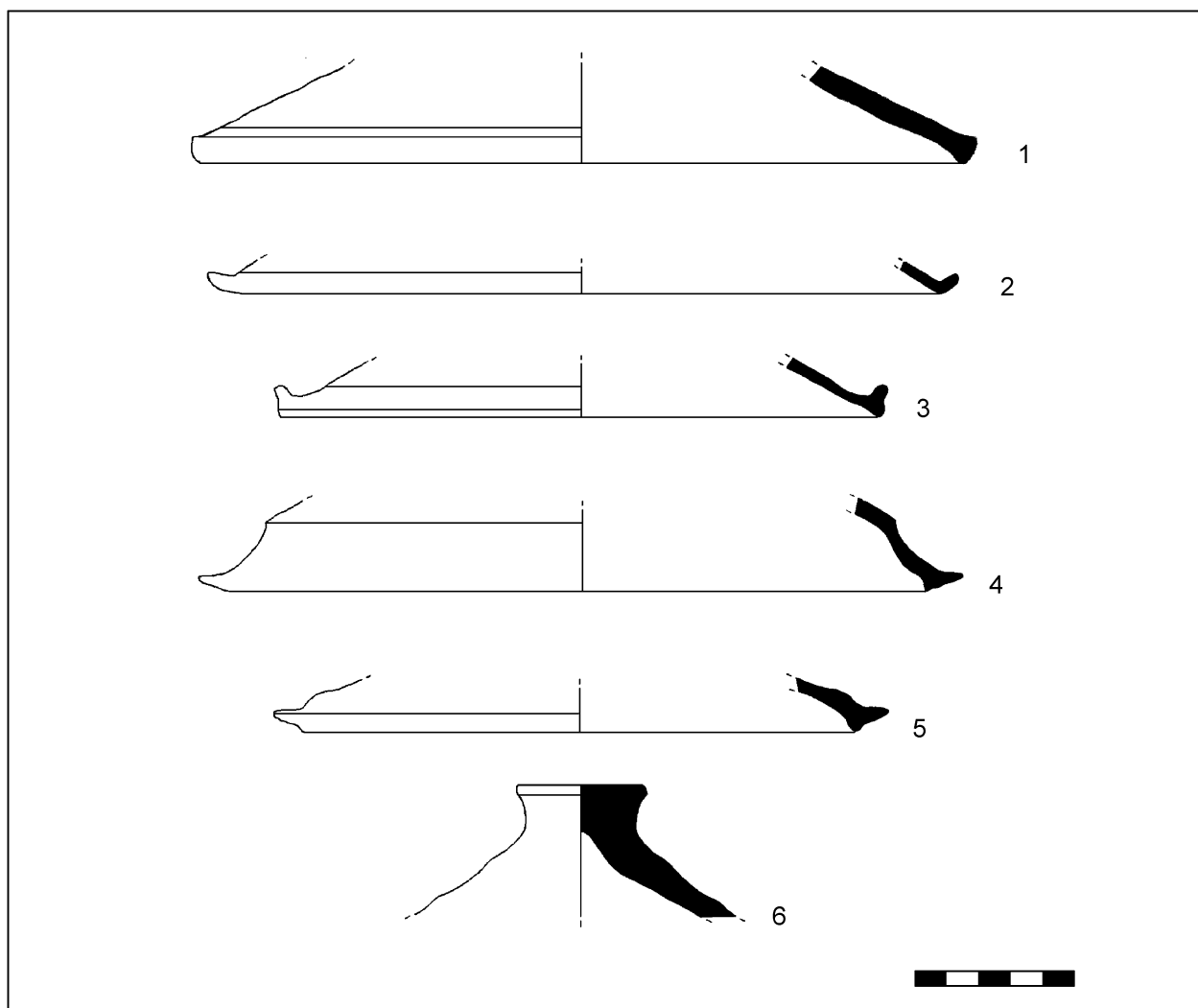
századi anyagban illetve a szlovéniai Celjéből⁶⁵ és Ptujból⁶⁶ közölt késő középkori, kora újkori fedők között is. Az utóbbiak azonban már kissé tagoltabbak a sárkányszigetieknél, s a ptuji fedő esetében a gombfogó is eltér a lelőhelyünkön előkerült fedőgomboktól.

A kúpalakú fedőkhöz tartozó második perem típust a vékony falú, tagolatlan, legömbölyített végződésű kihajló peremű darabok képviselik (5. kép 2).

A sárkányszigeti fedők közt találhatunk kúpalakú, erősen visszahajló, legömbölyített végződésű, kettős tagolású peremmel rendelkező töredékeket is (5. kép 3). Ezek párhuzamai mindaddig nem ismertek.

A következő csoportot a harangalakú illetve ívelt oldalú, kihajló peremű, megvastagodó peremprofilú darabok alkotják (5. kép 4–5). Belső oldalukon hornyolat található. Párhuzamaik egyrészt szintén a grazi 16. századi anyagban találhatók meg,⁶⁷ az 5. kép 5-ös ábráján bemutatott fedő peremtípusára leginkább hasonlító darab pedig a kőszegi vár 15. századi leletei közt látott napvilágot,⁶⁸ bár ez utóbbi esetben a perem nem kihajló, de jellegzetes a fedő hullámos formája.

A castellum fedőinek fogói egyszerű, lapos henger alakú gombformát mutatnak. Ilyenek legközelebb a középkori Zala megyei Szentmihály faluból⁶⁹ és a göcseji „szegek” vidékén végzett terepbejárások anyagából⁷⁰ ismeretesek,

5. kép. Fedők töredékei
Abb. 5. Deckelbruchstücke

⁶⁵ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 205.

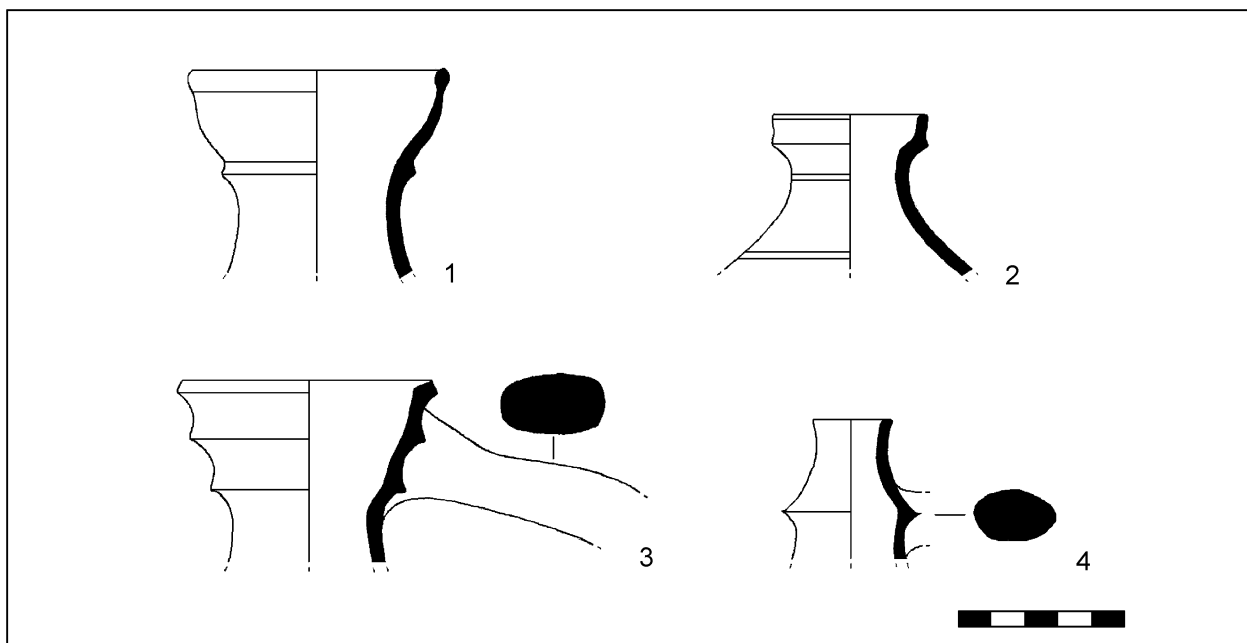
⁶⁶ LAMUT 1997, Sl. 3. 1.

⁶⁷ BOUVIER et al. 1993, Abb. 71. 25.

⁶⁸ HOLL 1992, 52. kép 4.

⁶⁹ HOLL 1987, 5. kép.

⁷⁰ MÜLLER 1971, IX. tábla 12.

6. kép. Folyadéktároló edények töredékei
Abb. 6. Bruchstücke von Flüssigkeitsgefäßen

de Grazból is került elő ehhez hasonlítható darab. A szentmihályi a 15. század vége és a 16. század eleje közti időszakra, míg a grazi a 16. századra datálható.

A sárkányszigeti konyhai edényeket a nagyszámú fazék- illetve fedőtöredék mellett egy lábas (3. kép 2) és két sütőtál (3. kép 3) darabjai reprezentálják. A rózsaszínes fehér anyagú lábasfogó tölcselesen kiszélesedő formájú, külső oldalának közepe két darab lágy bordával tagolt. A környékből származó ásatási anyagközlésekben a lábasfogók e típusa egyelőre nem található. Átmetszetének formája viszont egy grazi korsó⁷¹ peremkiképzésében köszön vissza. A két sütőtál-töredék világosszürke, homokos soványítású anyagból készült visszahajló peremmel.

Asztali edények

A Sárkány család castellumának *folyadéktároló edényeit* az ásatási leletanyag tizenhat darab nyak-, perem-, fül- és oldaltöredéke képviseli. E darabok közül tizenegy palackként vagy korsóként, kettő pedig széles szájú és nyakú kancsóként értelmezhető. A többi töredék esetében nincs lehetőség a pontosabb meghatározásra. Teljes, esetleg kiegészíthető kancsó, korsó vagy palack sajnos nem áll rendelkezésünkre. Egy ki-

vétellel valamennyi tárgy oxidált égetésű, halványvörös vagy barnászörös anyagból készült. Az anyag milyensége szempontjából három csoport különíthető el: tizennégy tárgyra jellemző a durva szemcsés homokkal hol gyengébben, hol erősebben soványított anyag (6. kép 2–4, 7. kép 2–3), egy (6. kép 1) finoman simított felületű, vékony falú, a többitől eltérően sötétrózsaszínűre égetett, egy pedig (7. kép 1) sárgásfehér anyagból készült. Néhányuk rosszul kiégetett. Díszítésük alapján egy festett csoport különíthető el a többitől (7. kép), mely darabok három festésmódot képviselnek.

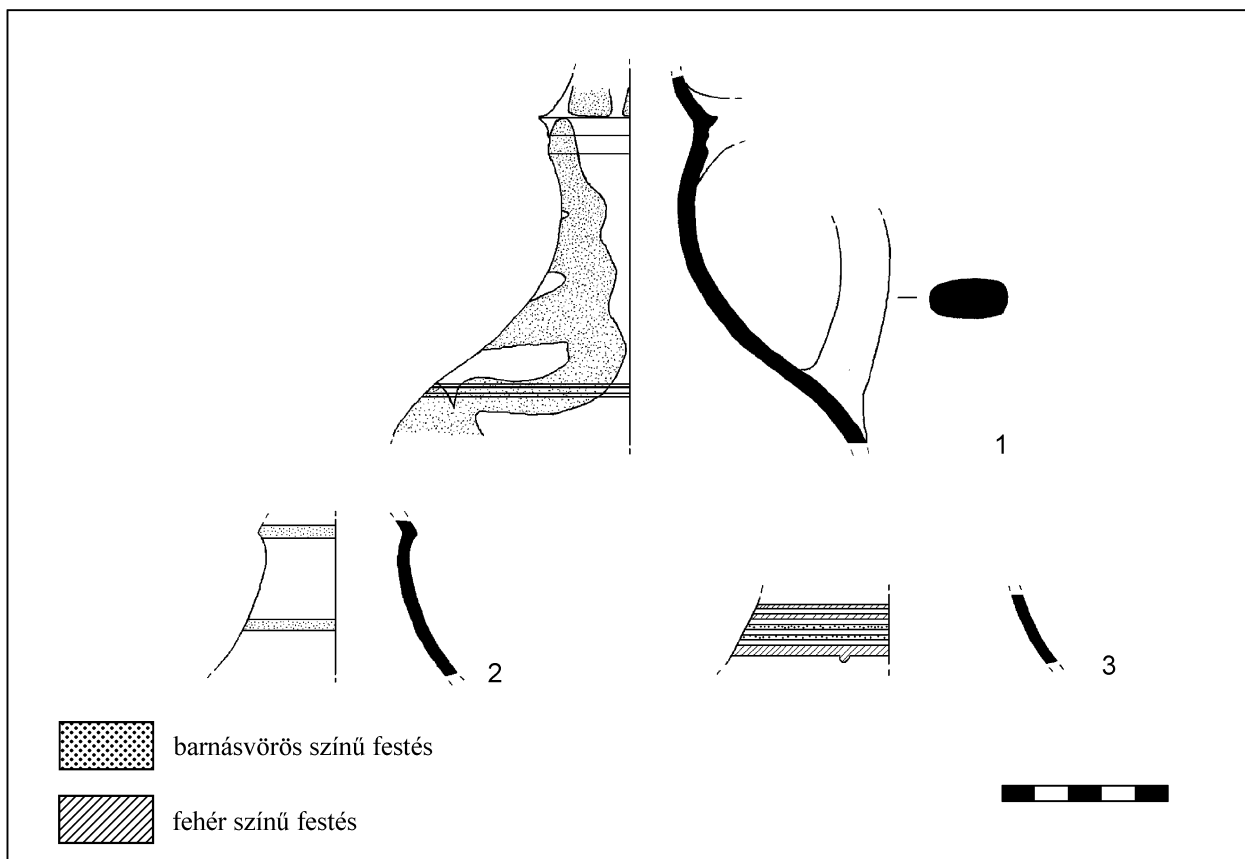
A formák alapulvételével a következő típusok határozhatók meg: az elsőbe egy tölcselesen kiszélesedő szájú, lekerekített végződésű peremmel rendelkező töredék tartozik, melyet a nyak felett egy háromszög átmetszetű kiemelkedő borda tagol. Hasonló peremű, ám fekete anyagból készült folyadéktároló edényt⁷² közölt Kvassay Judit a castellum mellett feltárt falu leletanyagából és egy finoman simított, vörösesbarna anyagút a középkori Mihon faluból.⁷³

A második sárkányszigeti folyadéktároló típushoz (6. kép 2) erősen összeszűkülő nyak, a vállhoz képest szűk, lapos henger alakú száj, valamint kettős tagolású, lekerekített végződésű perem tartozik. Ennek párhuzamai a kiadott anyagközlésekben még nem bukkantak fel, a

⁷¹ BOUVIER et al. 1993, Abb. 71. 14.

⁷² KVASSAY 1996a, 99. kép 2.

⁷³ KVASSAY 1996b, 13. kép 8.

7. kép. Festett díszű folyadéktároló edények töredékei
Abb. 7. Bruchstücke bemalt verzierter Flüssigkeitsgefäße

peremforma azonban a sárkányszigeti fazéktípusok közt szintén megtalálható (2. kép 16).

A következő csoportot a bordázott nyakú, hármas tagolású peremmel rendelkező töredékek jelenítik meg. Van köztük tölcselesen kiszélesedő szájú, melynek pereme erőteljes, lefelé álló élű bordákkal tagolt, befelé és kifelé rézsútosan lecsapott végződésű, valamilyen fedőalkalmasság megtartására is alkalmas (6. kép 3). E korsóhoz még egy ovális átmetszetű fül is tartozott. Ez a hármas tagolású, erősen bordázott peremtípus a környéken valószínűleg kedvelt lehetett, mivel több Zala megyei lelőhelyről, például a középkori Mihon⁷⁴ és Szentmihály⁷⁵ faluk területéről is ismerünk ilyen példányokat. A fenti típus változataként lágy bordákkal tagolt, lekerekített végződésű, néhány esetben fedőhornyos darabok is találhatók a castellum anyagában.

Az utolsó típusba a szűk szájú, orsószerűen megtört vonalú, erőteljes bordával tagolt nyak-

kal, tagolatlan, vízszintes végződésű peremmel és ovális átmetszetű füllel rendelkező korsók perem- és nyaktöredékei sorolandók (6. kép 4). Ugyanezen forma nagyobb és kisebb változata egyaránt felbukkan. Zala megye területén a bajcsai⁷⁶ és a lenti⁷⁷ várak, valamint Szentmihály falu⁷⁸ leletanyagához tartozó néhány vörös anyagú korsó esetében is viszont láthatjuk. A bajcsai darabok közt festettek illetve a sárkányszigetiek-nél hosszúkásabb szájrésszel ellátottak is előfordulnak, a lenti vár hasonló peremű, de mázas korsóján pedig sokkal erőteljesebb tagoló borda figyelhető meg, ám alapvetően mégis azonos forma jellemző rájuk. E forma a korabeli Magyarországon általánosan elterjedtnek mondható, nemcsak a Nyugat-Dunántúlon kedvelték.⁷⁹

A sárkányszigeti *festett folyadéktároló asztali edényeket* három típusba sorolhatjuk. Az első (7. kép 1) a fazéktípusú konyhai edényeknél fentebb már bemutatott sárgás illetve rózsaszínes fehér anya-

⁷⁴ KVASSAY 1996b, 14. kép 1.

⁷⁵ HOLL 1987, 5. kép.

⁷⁶ KOVÁCS 2001, Fig. 10.

⁷⁷ Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg. Lt. sz. 79.434.433.

⁷⁸ HOLL 1987, 4. kép.

⁷⁹ BENKŐ 1980, 41. tábla 12; SIMON 2000, 85. ábra 1–3.

gú, barnásvörös festésű, egymásból kiinduló ívelt sávokkal díszített, a kanizsai és a bajcsai várakban és Sarvalyon is előforduló 16. századból származó csoporthoz köthető. Formailag e darab is az orsószerűen megtört vonalú nyakkal ellátott, az előzőekben leírt korsók rokona, ám e töredéket a nyak töréspontjánál nem egy, hanem három – két lágy és egy erőteljes, felfelé csúcsosodó – borda tagolja és a törés alatt a nyak erősen összeszűkül. Pontos párhuzama eddig nem ismert.

A következő festett díszű, barnásvörös anyagú nyaktöredék (7. kép 2) formailag szintén az orsós nyakú korsókkal rokonítható. Díszítése barnásvörössel festett vékony, párhuzamos sávokból áll. A 7. kép 3-as ábráján látható halványvörös anyagú nyaktöredék festett díszítése ugyancsak párhuzamosan festett csíkokból tevődik össze, itt azonban a vörös sávok fehérrel festettekkel kombinálódnak, és sűrűn követik egymást. E párhuzamos festett csíkokból kialakított díszítés Zala megyei távoli analógiái ugyancsak a bajcsai vár 16. század végéről származó díszedényei⁸⁰ közt találhatók meg, ám ezek készítői a vörös festék más árnyalatát használták, s a sávok szélessége és a köztük lévő távolság szempontjából is eltérő csoportokat alkotnak.

A vizsgált anyag fenéktöredékei közt is akadhatnak még az asztali folyadéktároló edényekhez tartozók, ám ezek nem különíthetők el a fazékaljaktól. Korongról levágva készültek.

A sárkányszigeti késő középkori *ivóedények* töredékei (8. kép 1–5) három nagyobb csoportba sorolhatók. Az elsőbe (8. kép 1–3) tartozók anyaguk, felépítésük és peremtípusaik alapján több egyszerű, mindennapos használatra szánt készletet alkothattak. Közös jellemzőik a vékony fal, a finom, homokos soványítású anyag. Díszítésként mindössze a peremtől lefelé végighúzó borda korongolt bordákat viselik. Szájátmérőjük 5–10 cm között váltakozik. Anyaguk tekintetében két nagyobb csoportra különíthetjük őket: rózsaszínes illetve sárgásfehér, valamint a halványvörös különböző árnyalataira égő darabok fordulnak elő. Az utóbbiak közt viszonylag vastagabb falú, durvább, homokkal erősen soványított példányok is előkerültek. Néhányukon az is megfigyelhető, hogy vékony anyaguk ellenére készítésükkor nem sikerült teljesen átégetni.

Az alapformán belül rendkívüli változatosság figyelhető meg. Az egyik darabhoz gömbös test, erősen összeszűkülő nyak, a szájnáláltnál jóval szélesebb has és enyhén kihajló, hosszúkas, tagolatlan, legömbölyített végződésű perem tartozik

(8. kép 1). Egy másiknál (8. kép 2) a szájnáláltnál alig szélesebb vállat, viszont erősen összeszűkülő nyakat és az előzőtől eltérően erősen kihajló, de hasonlóan tagolatlan, legömbölyített végződésű peremet tapasztalunk. A legkisebb és egyben legdurvább anyagú, legvastagabb falú sárkányszigeti pohár a 8. kép 3-as ábráján figyelhető meg. Ez formájában is erősen elüt a többitől. Jellemzői az enyhén összeszűkülő nyak, a száj szélességével megegyező szélességű has és a tömzsi, legömbölyített végződésű, tagolatlan, kissé kihajló perem. E típusokon belül a sárkányszigeti ivóedény-anyagban további változatokkal is találkozhatunk.

A fent bemutatott pohárcsoport legközelebbi analógiái a Sárkány család castellumához tartozó, a szomszédságában elterülő középkori falu területéről, Hahót-Telekszeg lelőhely 15–16. századi anyagából kerültek elő.⁸¹ Ezek vörösesbarnára égetett anyagú, a castellum poharaihoz hasonló kihajló, legömbölyített végződésű peremmel rendelkező, korongolási bordákkal díszített darabok. A telekszegi lelőhelyről e csoport tagjaitól eltérő, reprezentatívabb kivitelű bepecsételt és rátétdísszel rendelkező poharak is maradtak ránk,⁸² míg a castellumból csupán egyetlen, a fentieknél jobb minőségű, plasztikus díszítménnyel ellátott alább bemutatandó pohár apró töredéke került napvilágra. Ennek oka minden valószínűség szerint abban keresendő, hogy a falut török támadás pusztította el, míg a Sárkányok birtokközpontját stratégiai okok miatt, tervszerűen rombolták le, így az utóbbi esetben volt idő a reprezentatívabb, a későbbiekben még használni szándékozott vagyontárgyak elszállítására. Ugyancsak a sárkányszigeti poharak párhuzamaiként említhetők a szintén a Hahóti-medencéből, az Alsórajk-Kastélydombon feltárt premonstre kolostor mellett fennállt településről származó töredékek.⁸³ E pohárcsoport Magyarország egyéb területein is viszonylag gyakori a késő középkori anyagban.⁸⁴

Szlovéniából is ismerjük e csoport képviselőit egy Ormožban talált majdnem ép pohár⁸⁵ és egy Celjéből származó töredék⁸⁶ képében.

⁸⁰ MTA Régészeti Intézete. Lt. sz. 189.722.; KOVÁCS 2001, Fig. 9. 3.

⁸¹ KVASSAY 1996a, 93. kép 5–7.

⁸² KVASSAY 1996a, 93. kép 1–4.

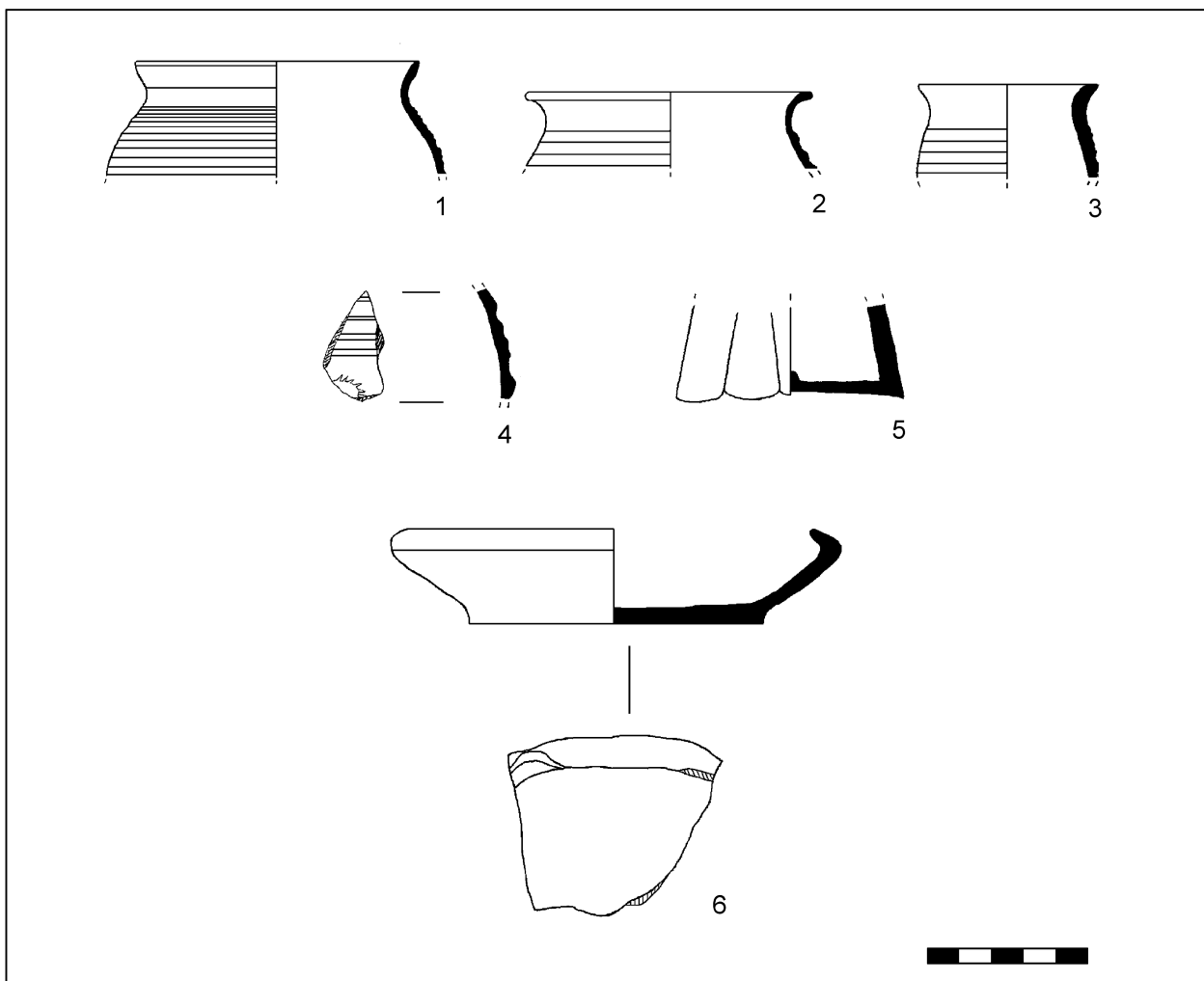
⁸³ SZÓKE 1996, 153. kép 1–5.

⁸⁴ HOLL 1963, 74. kép 2–4; HOLL 1992, 132. kép; HOLL-PARÁDI 1982, Abb. 49. 5–6; FELD et al. 1989, 14. kép 3; NYÉKHELYI 1994, 48–56; MIKLÓS 1991, 19. tábla 1, 33. tábla 15, 35. tábla 14, 37. tábla 4, 38. tábla 1.

⁸⁵ TOMANIČ-JEVREMOV 1997, Kat. No. 19.

⁸⁶ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 73.

⁸⁰ MTA Régészeti Intézete. Lt. sz. 189.722.; KOVÁCS 2001, Fig. 9. 3.

8. kép. 1-5: Ivóedények töredékei; 6: Mécses töredéke
Abb. 8. 1-5: Trinkgefäßbruchstücke; 6: Lampenbruchstück

A második sárkányszigeti pohárcsoportot a fentebb már említett, plastikusan kiemelkedő, sugaras díszítményt viselő, ezen felül korongolási bordákkal is ellátott, vékony falú, finom, homokos soványítású, rózsaszínes fehér anyagú apró oldaltöredék jelenti (8. kép 4). Analógiái mindeddig nem kerültek elő.

Az egyetlen, valószínűsíthetően, de nem bizonyíthatóan külföldi eredetű darab egy kupa aljtöredéke, mely vörösre égett, homokos soványítású anyagból készült és lemetezett, polírozott felületű élekből áll (8. kép 5). Magyarországi párhuzamai alapján a 16. század második felére datálható. Hasonló aljú, többféle anyagból, többféle típusban készített kupákat Magyarország területéről a sárkányszigeti castellum töredékén kívül eddig a Zala megyei bajcsai⁸⁷ és lenti⁸⁸ várakból ismerünk. Kovács Gyöngyi e típust illetően a stájerországi eredetet valószínűsíti,⁸⁹ ám ezt eddig még nem sikerült minden kétséget kizáróan bi-

zonyítani. A stájer eredetet mindenesetre nem cáfolja az a tény, hogy mindhárom lelőhely a végvári rendszer részét képezte. Bajcsa a stájer rendek pénzéből épült, a felszerelés nagy részével is ők látták el a várat. Lenti várának esetében is tudunk stájer kapcsolatokról és Sárkánysziget esetében sem zárhatók ki stájer látogatók a végvári rendszer korszerűsítésével kapcsolatos felmérések során.

Mécsesek

A vizsgált anyagban a fűtéshez és az étkezéshez kapcsolódó tárgyakon kívül a világításhoz hasz-

⁸⁷ KOVÁCS 2001, Fig. 12. 1.

⁸⁸ Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg. Lt. sz. 79.434.290., 79.434.291.

⁸⁹ KOVÁCS 2001, 204.

nált cserépmécsesek is képviseltetik magukat néhány töredék formájában (8. kép 6), melyek halványvörös anyagúak, erős homokos soványításúak. Peremük behúzott és tompa, legömbölyített csúcsban végződik. A bemutatott töredéken egy benyomott kanóctartó is látható.

Délnyugat-Magyarország (Zala megye) területéről sajnos nem áll rendelkezésre publikált összehasonlító anyag e mécsesek tekintetében, a szomszédos területekről, a mai Horvátországból és Szlovéniából viszont több késő középkori darabot ismerünk. Ezek alapján elmondható, hogy a fenti, Zala megyével szomszédos területeken a Sárkány család castellumának fennállása idején oxidált égetésű, a vörös szín különböző árnyalataira, barnásvörösre, barnára égő anyagú, egy darab benyomott kanóctartóval ellátott mécseseket használtak.

A sárkányszigeti mécsesek visszahajló peremformájának változatát mutatja egy-egy, a csáktornyai várból⁹⁰ illetve Celje városából⁹¹ származó darab, melyek azonban anyagukban, a csáktornyai pedig nagyobb magassága okán méretében is eltér az ehelyütt vizsgált, halványvörösre égetett mécsesektől. Sajnos ez utóbbiak esetében, töredékes voltuk miatt a kanóctartók számát sem tudjuk meghatározni.

Ugyancsak Szlovénia területéről, Ormozból⁹² és Ptujból⁹³ származnak azok a hasonló peremű leletek, melyeket azonban nem mécsesként, hanem kisméretű tálakként határozott meg publikálójuk. E peremtípus tehát nemcsak mécseseken, hanem más funkciójú tárgyakon is előfordul.

A fentiekén kívül oxidált égetésű, egy kanóctartós, ám a sárkányszigetiétől eltérő peremű mécsesek kerültek elő többek között Celjéből,⁹⁴ Ptujból,⁹⁵ Goričkem várából,⁹⁶ valamint Ormozból.⁹⁷

Kályhaszemek, kályhacsempék

A sárkányszigeti castellum szobáit egyszerűbb szemeskályhákkal, valamint reprezentatív és kevésbé reprezentatív csempés kályhákkal fűtötték. Ezt tanúsítja a számos előkerült kályhaszem- és kályhacsempetöredék.

Egész szemeskályhák nem rekonstruálhatóak, az alábbi típusok (9. kép) alapján csupán sejthetjük eredeti kinézetüket. Azt sem lehet megállapítani, hogy hányféle és melyik típusokból állítottak össze egy-egy kályhát.

Leggyakoribbak a tálalakú, négyzetes szájú mázatlan *kályhaszemek* darabjai. Töredékességük miatt formai jegyek alapján történő csoportosításuk nehézségekbe ütközik. Halványvörösre égő, homokkal erősen soványított, gyakran rosszul átégetett anyagból készültek. A fenéktöredékek (átmérőjük: 8–11 cm) tanúsága szerint korongról levágva készítették őket. Peremük egyszerű, tagolatlan. Erőteljesebben vagy kevésbé ívelt oldalúak, a kályhaszem felső harmadában kiszélesedő szájrészrel rendelkeznek. Csücskeik néha csőrösre nyomottak. Csupán egyetlen darabnál (9. kép 1) mérhető a négyzetes perem egyik oldalának szélessége (21 cm) valamint a mélység (13 cm), de a bemutatott többi töredék esetében is valószínűsíthető a körülbelül 20×20 cm-es peremszélesség és a 11–13 cm-es mélység.

E négyzetes kályhaszemek a szintén Hahót mellett feltárt alsófakospusztai ferences kolostor leletanyagában fellelhető darabokkal⁹⁸ anyaguk, valamint méretük tekintetében hasonlóságot mutatnak, bár oldaluk kevésbé ívelt.

Ez utóbbi fakospusztai kályhaszemekkel állította párhuzamba Holl Imre a Zala megyei középkori Szentmihály falu ásatásakor napvilágra került, 16. század elejéről származó kályhához tartozó négyzetes, hasonlóan tagolatlan peremű, széles fenekű kályhaszemeket.⁹⁹ Ezek nem tekinthetők azonban teljes mértékben a sárkányszigeti töredékek közelebbi analógiáinak, mivel oldaluk kevésbé ívelt, tömörsibbek, anyagukban is eltérnek (vörösre illetve barnára égetettek), szélességükben valamivel kisebbek (17×17–19,5×19,5 cm), mélységük viszont nagyobb (12,6–15,8 cm), a fazékalakú, tálaknál mélyebb csoportba tartozó darabokhoz közelítenek.¹⁰⁰ A kályhaszem egészéhez viszonyított széles fenék alapján azonban mégis rokon csoportot alkotnak.

Alakjukat véve alapul, lelőhelyünk tálalakú kályhaszemei a Tolna megyei ozorai várkastély 15. század végi, 16. századi hasonló leleteinek 14–15-ös típusát képviselő (vörösre illetve sárgás világosbarna színű) széles fenekű, ívelt oldalú kályhaszemekkel¹⁰¹ is párhuzamba állíthatók. Egy anyagában és kidolgozásában eltérő, ám ha-

⁹⁰ VIDOVIĆ 1996, T. 2. 5.

⁹¹ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 61.

⁹² TOMANIČ-JEVREMOV 1997, Kat. No. 38.

⁹³ LAMUT 1997, Sl. 2. 1.

⁹⁴ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 243.

⁹⁵ LAMUT 1997, Sl. 2. 5.

⁹⁶ KERMAN 1997, Kat. No. 25.

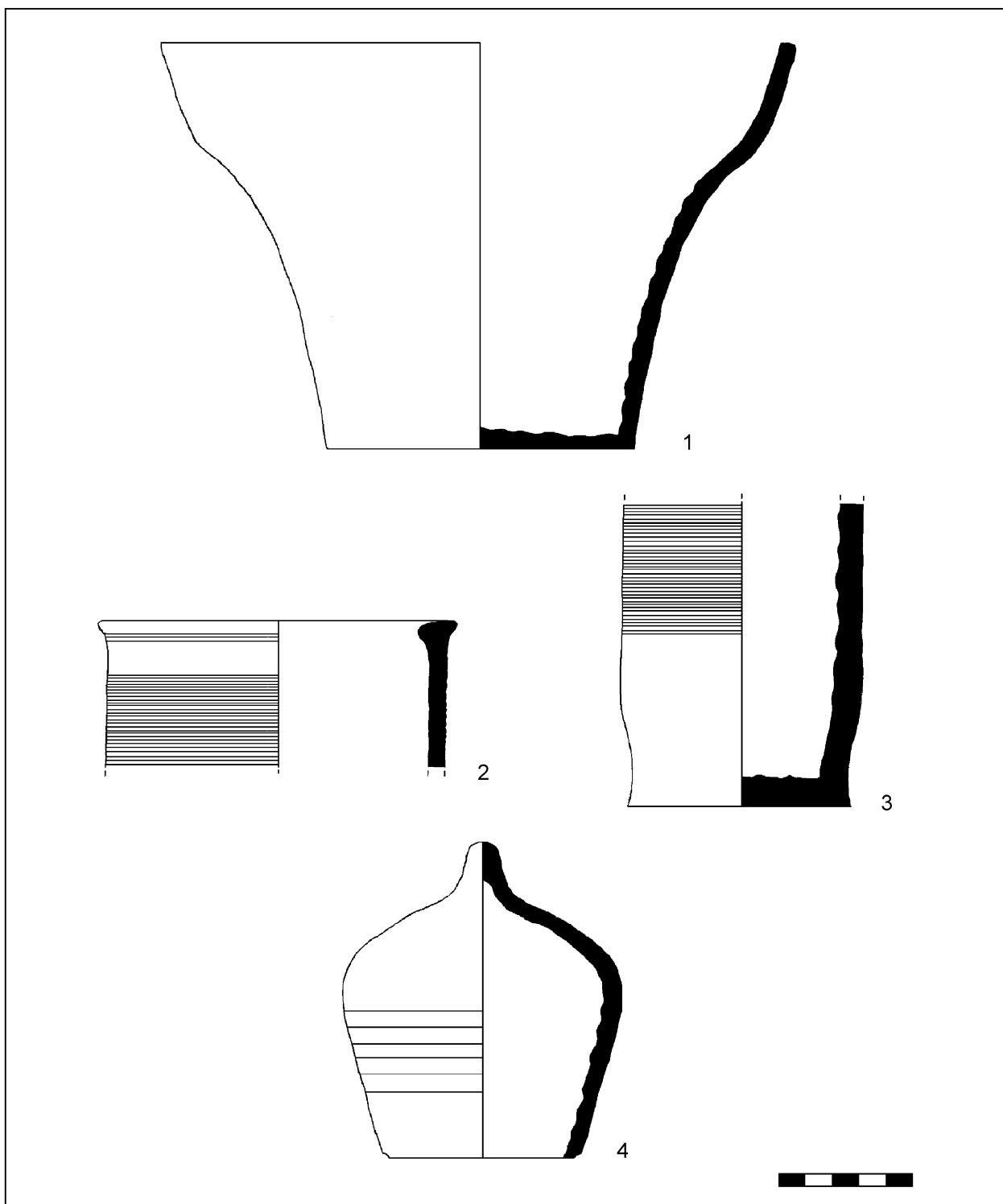
⁹⁷ TOMANIČ-JEVREMOV 1997, Kat. No. 54.

⁹⁸ VÁNDOR 1996., 83. kép 1–2.

⁹⁹ HOLL 1987, 7. kép 3–5; 12. kép 2–3.

¹⁰⁰ HOLL 1987, 163.

¹⁰¹ FELD et al. 1989, 18. kép 1–4.

9. kép. Kályhaszemek
Abb. 9. Konkave Ofenkacheln

sonlóan viszonylag széles fenéktérű, ívelt oldalú darabot Josip Vidović publikált a horvátországi Csáktornya várából.¹⁰²

¹⁰² VIDÓVIĆ 1996, T. 8. 4.

Zala megyéből Kovács Gyöngyi közölt még négyzet alakú kályhaszemeket a bajcsai várból, ám ezek anyagukban (barnászörösek és finomabb soványításúak) sem egyeznek meg a sárkányszigetiekkel, oldaluk kecsesebb, erősen

ívelt, fenékméretjük pedig a kályhaszem egészéhez viszonyítva sokkal keskenyebb.¹⁰³

Mindezek alapján a sárkányszigeti négyzetes, tálalakú kályhaszemek töredékei átmenetet képeznek a zalai anyagból eddig közölt tömzsi, széles fenékméretű, kevésbé ívelt oldalú valamint a kecses, erősen ívelt oldalú, kisebb fenékméretű darabok közt. A rétegviszonyok és további környékbeli lelőhelyek anyagának ismerete nélkül nem dönthető el, hogy e formai jegyek időbeli vagy térbeli eltérést jelentenek-e.

A castellum vastag falú, durva kidolgozású töredékei (9. kép 2-3) valószínűleg nem pohárként, hanem pohár alakú kályhaszemként funkcionálhattak. Peremük alapján is az valószínűsíthető, hogy nem ivásra használhatták. Halványvörös, illetve barnászvörös anyagból készültek. Homokkal és apró kavicsdarabokkal, némelyikük pedig csak homokkal erősen soványított. Közös jellemzőik a külső oldalukon jelentkező korongolási vonalak, illetve a rosszul átégetett anyaguk. Zala megyéből mindeddig nem áll rendelkezésre összehasonlító anyag e leletek tekintetében.

A harmadik sárkányszigeti kályhaszem-csoportot egy hagymaalakú, kiegészíthető darab képviseli (9. kép 4). Halványvörös, homokkal erősen soványított anyagból készült, oldala enyhén bordázott. Zalából Holl Imre közlésében ismerünk hosszúkás hagymaalakú kályhatartozékot a középkori Szentmihály faluból,¹⁰⁴ de a hagymaalakú kályhaszemek sárkányszigeti változatának analógiái publikációkból mindeddig nem ismertek.

A sárkányszigeti szemeskályhák tartozékai közül egy dongáshátú sarokelem töredéke látott még napvilágot. Anyaga világos szürkésbarna, teljesen eltér az eddigi típusoktól. Hátoldalán korongolási vonalak találhatók. Méretei pontosan nem határozhatóak meg, de körülbelül 7 cm széles lehetett.

A lelőhely *kályhacsempeanyaga* – mivel egy-egy típusból csak egy-két nem kiegészíthető töredék került elő – a kályhaszem-töredékekhez hasonlóan szintén nem alkalmas kályhák rekonstrukciójára. Használható viszont arra, hogy a Sárkány család reprezentációs törekvéseinek mértékét kifejezze, s némely típus esetében műhelykapcsolatok követésére is vállalkozhatunk.

A helyi mesterek munkáinak tartható *kályhacsempék* maradványai kivétel nélkül mázatlanok, a halványvörös, illetve a barnászvörös különböző ár-

nyalataira égetett anyagból készültek. Akad közöttük durvább, homokkal és néha apró kavicsdarabokkal erősen soványított, de finomabb anyagú darab is. Mindezekből következően valószínűleg nem egy műhely termékeinek tarthatjuk őket.

Mindeddig párhuzam nélkülinek számítanak azok a három típusba sorolható szegélytöredékek, melyek fonott textilmintát (10. kép 3), stilizált virágsort (10. kép 4), illetve gyümölcsfürtös indát (10. kép 2) ábrázolnak. Zala megyében inkább a csavart kötél dísz mintázó, illetve a sima szegély tekinthető elterjedtebbnek. Szintén egyedülálló az a töredék, mely egy a szegélyein bekarcolt vonallal ékesített oromdíszhez tartozott (10. kép 1).

A következő típust egy áttört, négyzetes előlapú négykaréjos csempe zárt orrtag-töredékei képviselik (10. kép 5). E forma a legegyszerűbb gótikus motívumok egyike, a publikációkban mégis igen kevés szerbüknek fel hozzá hasonló darabok. A sárkányszigetiéhez legközelebb álló publikált, hasonló kidolgozású, vöröses anyagból készített orrtag-töredékeket Parádi Nándor közölte a sarvalyi ásatások anyagából,¹⁰⁵ ám ezek kevésbé vastag kidolgozásúak, mint a hahóti töredékek. Hasonló, sajnos még publikálatlan orrtag-töredékek kerültek elő a Zala megyei Türrén fennált középkori premontrei kolostor területén is,¹⁰⁶ amelyek azonban finomabb anyagból, kecsesebb kidolgozással készültek.

E négykaréjos csempén kívül a sárkányszigeti gótikus kályháit még néhány mázatlan, mérműves, rendkívül töredékes darab képviseli.¹⁰⁷

Jóval több analógiát találhatunk azon töredékek vizsgálata során, melyek egy összecsavarodó száraz sorozatán ülő virágsort mintázó mázatlan oromdísz részeit képezik (11. kép 1). Ismert, kivétel nélkül zöldmázás párhuzamai alapján reneszánsz darabnak tarthatjuk. Egy helyi műhely által készített utánzatnak tűnik, talán a Zala megyei Lenti várban előkerült hasonló, ám mázás oromdísz¹⁰⁸ alapján készülhetett. Ez anyagában ugyan különbözik, abban azonban megegyezik a hahóti töredékekkel, hogy a külföldön előkerült daraboktól eltérően lényegesen kevésbé kidolgozottak a rajta lévő motívumok, a virágfejecskék közt pedig nincs összeköttetés.

A külföldi, ezen típushoz tartozó oromdíszek Szlovéniában, a ljubljani várban¹⁰⁹ és Tolminban¹¹⁰ kerültek elő. Ezenkívül a ljubljani vár kályhacsempe leleteit közlő kötet szerzői Salz-

¹⁰³ KOVÁCS 2001, Fig. 16.

¹⁰⁴ HOLL 1987, 8. kép 2.

¹⁰⁵ HOLL-PARÁDI 1982, 108.

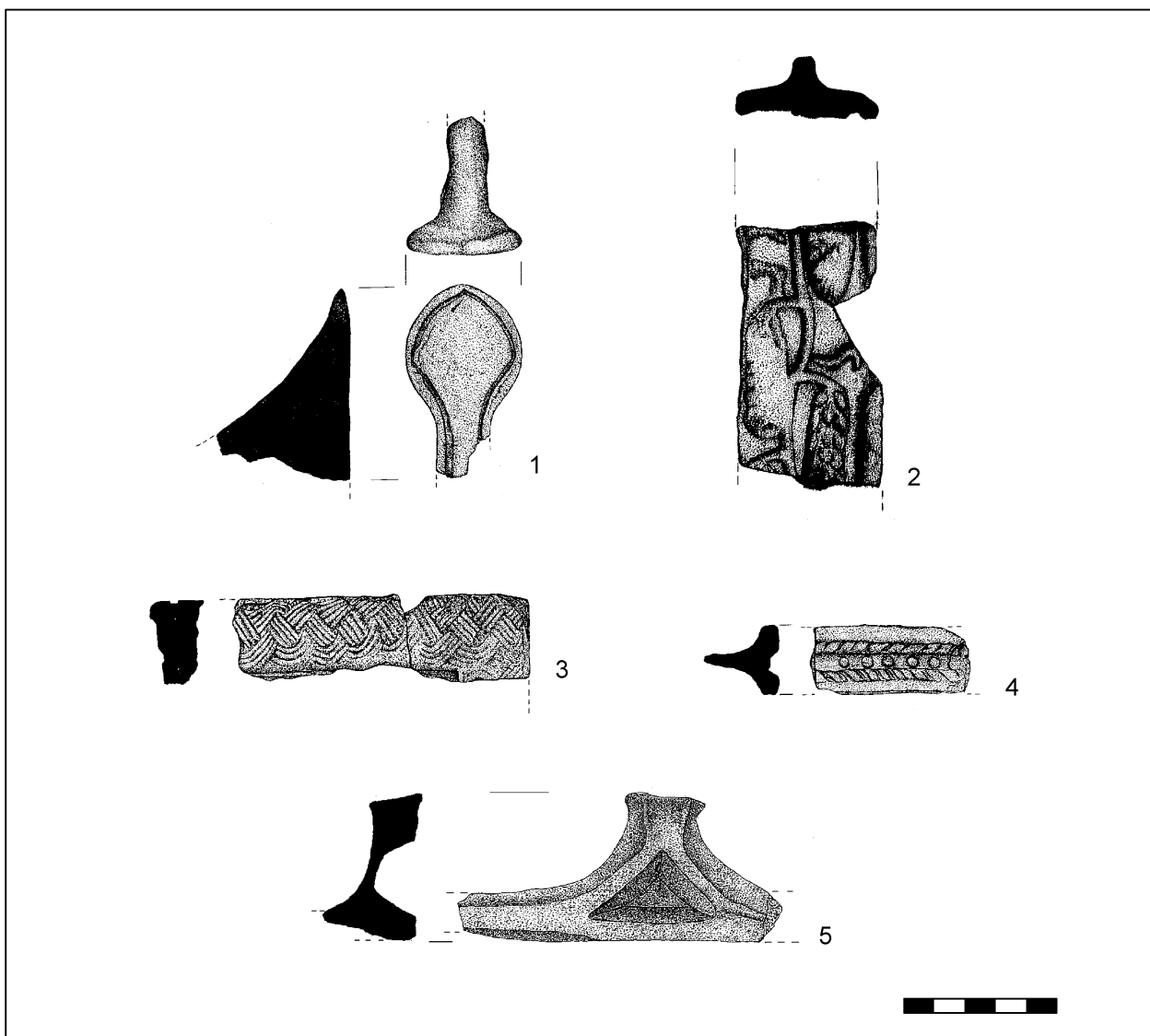
¹⁰⁶ Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg. Leltározatlan anyag.

¹⁰⁷ VÁNDOR 1996, 70. kép 3, 71. kép 2-8.

¹⁰⁸ Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg. Lt. sz. 98.6.37.

¹⁰⁹ GUŠTIN-HORVAT 1994, Kat. No. 16-22.

¹¹⁰ GUŠTIN-HORVAT 1994, Abb. 35.

10. kép. Mázatlan kályhacsempék töredékei
 Rajzok: TÓTH Zoltán (Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg)
 Abb. 10. Bruchstücke unglasierter Ofenkacheln
 Zeichnungen: Zoltán TÓTH (Göcseji Museum, Zalaegerszeg)

burgban említene még hasonlót. Véleményük szerint ez a fajta oromdíz az ún. folyamatos mintát viselő csempékkel¹¹¹ együtt szokott előfordulni, stájerországi eredetű, s a 16. század második feléből származik.¹¹²

Magyarország területéről, a kőszegi várból Holl Imre is közölt egy hasonló motívumot viselő, zöldmázas, de zárt előlapú párkánycsempéhez tartozó töredéket, melyet 1500 körülre datált és Ausztriából származóként határozott meg.¹¹³ Ennek párhuzama a Somogy megyei Ötvöskőny-

ban feltárt Báthory várkastély ásatásakor került elő,¹¹⁴ ám publikációban mindeddig nem jelent meg.

A sárkányszigeti oromdíz rokonai a szintén a fenti ljubljana csoport darabjaiként közölt, bimbós virágsort mintázó oromdíz-töredékek is.¹¹⁵ Ezek távoli párhuzama a középkori Magyarország észak-keleti részéből, a mai Szlovákiához tartozó füleki várból is előkerült egy szintén bimbózó virágok sorából álló oromdíz töredékeinek képében.¹¹⁶

¹¹¹ GUŠTIN-HORVAT 1994, Kat. No. 115–124.

¹¹² GUŠTIN-HORVAT 1994, 73–76.

¹¹³ HOLL 1992, 151. kép 3.

¹¹⁴ HOLL 1992, 184. 151. kép 3.

¹¹⁵ GUŠTIN-HORVAT 1994, Kat. No. 22.

¹¹⁶ KALMÁR 1959, LXII. tábla.

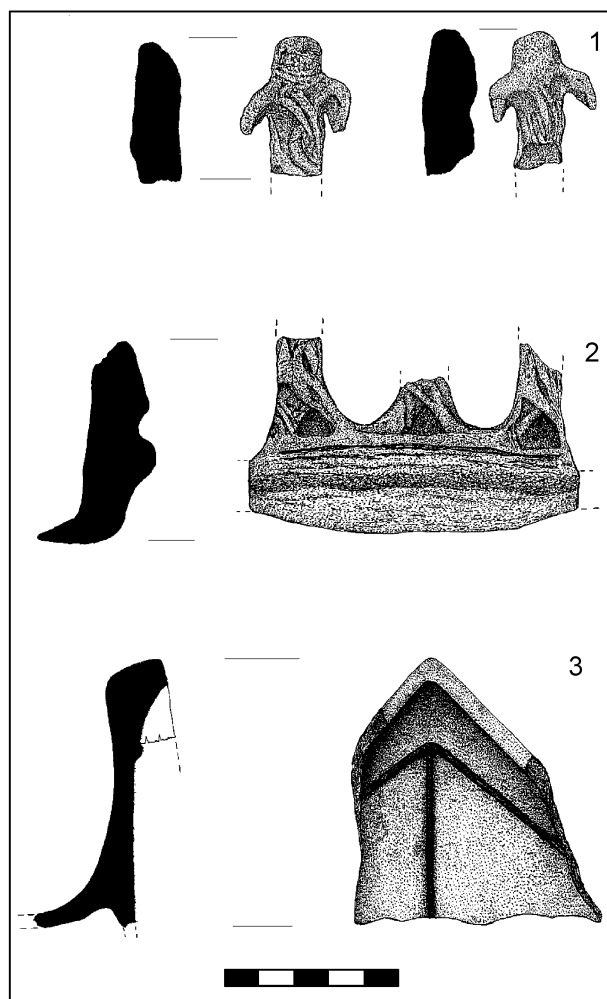
A soron következő, már szintén reneszánsz, vörös anyagú, mázatlan darab egy negatív, azaz befelé mélyülő kvádermintájú csempe saroktöredéke (11. kép 2). A gyémántmetszést utánzó díszítés a magyarországi csempéken a 16. század folyamán terjedt el. A sárkányszigeti töredék legközelebbi párhuzamai a minta kidolgozásmódja alapján szintén a lenti várból,¹¹⁷ valamint a Nagykanizsa melletti botszentgyörgyi, hasonló korú castellumból¹¹⁸ származnak, amely helyeken zöldmázas és mázatlan kivitelben egyaránt megtalálhatók e típus képviselői. A gyémántmetszés vonalait vékony, plasztikus, pálcaszerűen kiemelkedő megoldással alakították ki. Anyagukban és a hátrész kidolgozásában azonban e csempék nemcsak a sárkányszigeti töredéktől, de egymástól is eltérnek. E lelőhelyeken kívül hasonló megoldással készített kvádermintás csempék a budai,¹¹⁹ ötvöskónyi¹²⁰ és a hegyhátszegi¹²¹ kályhacsempe-anyagban is megtalálhatók. A sárkányszigeti töredék különlegessége, hogy külső szélei háromszög, míg a gyémántmetszés külső vonalai négyzet alakú csempére utalnak.

Lelőhelyünk kályhacsempe-anyagában külön csoportot alkotnak a külföldről, *német vagy osztrák területekről származó* szürkésfehér anyagú, zöldmázas, a máz alatt engobe-bal fedett, jellemzően növényi mintás *reneszánsz darabok*.

A bemutatott teljes párkánycsempék (12. kép 1–2) jellegzetessége az alsó vagy felső sávjukban látható, kétféle levélmotívum-sorból kialakított fríz. A hátsó sor csúcsos végű levelekből áll, melyek közepén bekarcolt érzet fut végig, az első sor bonyolultabb, pöttyözött végződésű, szintén bekarcolt megoldásokat tartalmazó levélformát mutat. Ehhez hasonló mintájú, szintén zöldmázas párkánycsempék, illetve -töredékek Magyarország területén egyrészt a kanizsai vár anyagában lelhetők fel.¹²² A kanizsai töredék levélsora megegyezik a fent említett motívummal. Másrészt a lenti vár kályhacsempe leletei közt is találhatunk a sárkányszigetiekkel rokon darabot.¹²³ Ez utóbbinál a levélsor kidolgozása nem egyezik meg a sárkányszigeti mintával. A hasonlóságot a 11. kép 2. ábráján látható csempével való profiláltságbeli egyezés jelenti. Ezen kívül a

ljubljanai várból ismerünk még egy ilyen mintájú töredéket és egy majdnem teljesen ép darabot.¹²⁴ Az utóbbit a frízen kívül plasztikus geometrikus minta – rombuszok és három rövid vonal kombinációja – díszíti, amely német nyelvterületen (pl. Nürnberg, Bécs) rendkívül elterjedt volt,¹²⁵ lelőhelyünk párkánycsempéiről azonban ez hiányzik. Helyette az egyiken másfajta geometrikus minta (apró, plasztikus téglalapok sora), a másikon pedig összefonódó stilizált állalakok láthatók.

A következő típusba egy három karéjban végződő oromdísz felső, tulipánokat ábrázoló töre-

11. kép. Mázatlan reneszánsz kályhacsempék töredékei. Rajzok: TÓTH Zoltán (Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg)

Abb. 11. Bruchstücke unglasierter Renaissance-Ofenkacheln. Zeichnungen: Zoltán TÓTH (Göcseji Museum, Zalaegerszeg)

¹¹⁷ Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg. Lt. sz. 794.341.80; HOLL 1993, 261.

¹¹⁸ VÁNDOR 1995, 35.

¹¹⁹ HOLL 1993, 157. kép 2.

¹²⁰ MAGYAR 1974, 46.

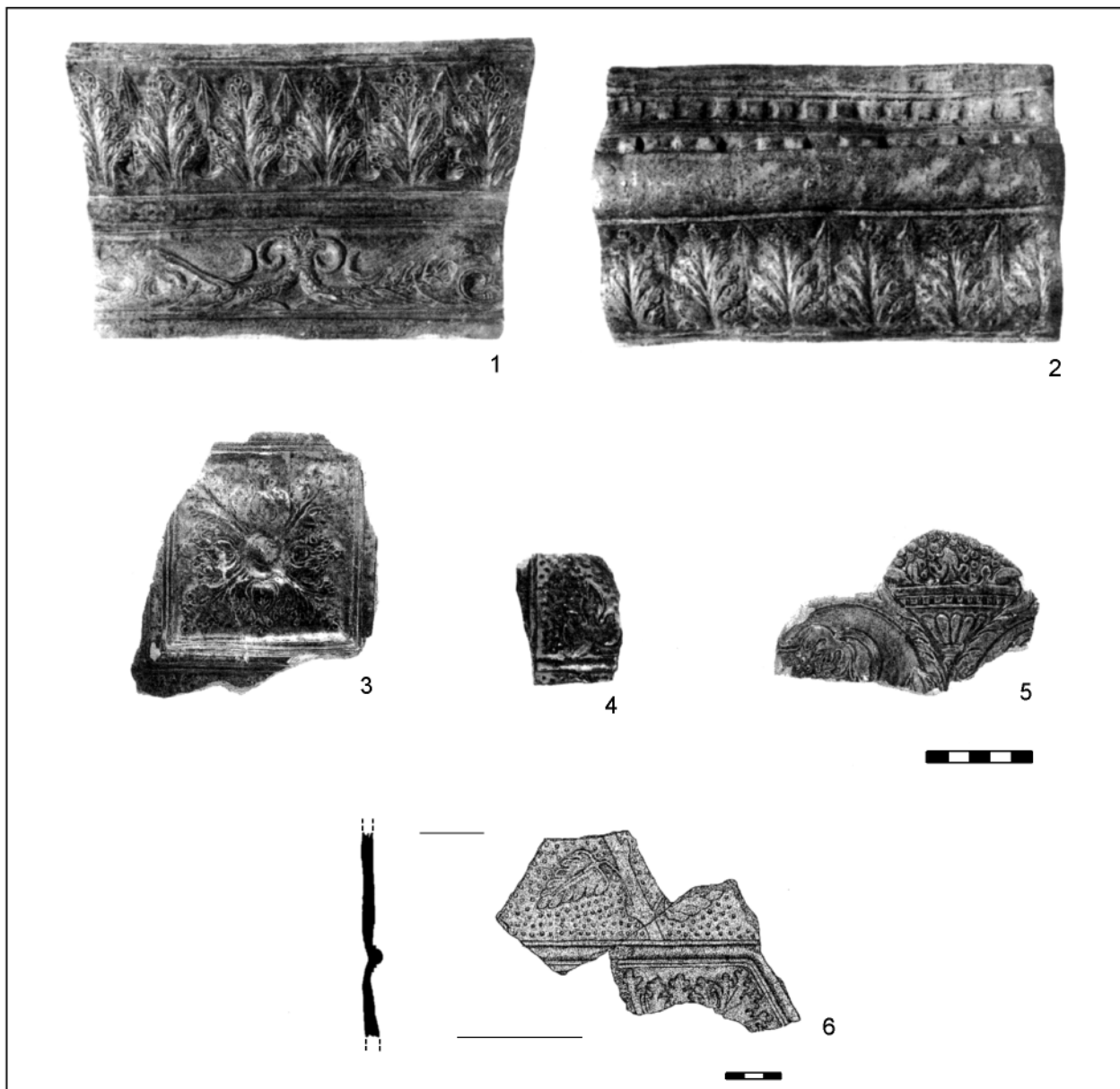
¹²¹ HOLL 1993, 261.

¹²² MÉRI 1988, XX. tábla 3.

¹²³ Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg. Lt. sz. 79.434.168.

¹²⁴ GUŠTIN–HORVAT 1994, Kat. No. 34–35.

¹²⁵ FRANZ 1981, Abb. 120.

12. kép. Zöldmázos reneszánsz kályhacsempék töredékei

Fotók: VÁNDOR 1996, 72. kép. Rajz: TÓTH Zoltán (Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg)

Abb. 12. Bruchstücke grünglasierter Renaissance-Ofenkacheln

Fotos: VÁNDOR 1996, Abb. 72. Zeichnung: Zoltán TÓTH (Göcseji Museum, Zalaegerszeg)

déke sorolható (12. kép 5). Ennek pontos megfelelője a szlovéniai Celje óvárának anyagában fedezhető fel,¹²⁶ s a 16. század második felére datálható. E két darab valószínűleg egy negatívról készült.

A következő töredékek (12. kép 3–4) azon zárt előlapú, négyzetes típusba tartoznak, melynek jellemzője a közepén élére állított négyzet alakú

mezőben látható rozetta, e mező profilált kerete a csempe külső szegélyének sarkával összekötő átlós, növényi szárat mintázó 4–4 vonal és az ezekből kinövő 2–2 hármas tagolású levél, valamint a plasztikus pöttyökből alkotott háttér. E sárkányszigeti típus eddigi legközelebbi magyarországi analógiája egy, a kanizsai várból származó saroktöredék,¹²⁷ mely szintén zöldmá-

¹²⁶ BREGANT 1997, Abb. 25.

¹²⁷ MÉRI 1988, XX. tábla 3.

zas, de ennél a háttér nem pöttyözött. A levél-motívum kidolgozása azonban teljes mértékben megegyezik.

Mázatlan, kevéssé jól kidolgozott kivitelben a lenti várból is került elő e típus analógiájaként értékelhető kiegészíthető csempetöredék,¹²⁸ mely azonban csak az elrendezés jellegében (centrális rozettás mező, a sarkokból kinövő leveles ágak) jelent párhuzamot az általunk vizsgált darabokkal, a növényi minták formájában, kidolgozásában azonban jelentősen eltér, s a háttér sem pöttyözött.

Szlovéniában viszont a celjei vár kályhacsempéi közt előkerült a fenti sárkányszigeti töredékekkel szinte teljesen megegyező típusú két teljes, kék- illetve zöldmázaz csempe.¹²⁹ Az egyik csupán a máz színében, a másik szintén a máz tekintetében valamint a pöttyözött háttér hiányában tér el. A várasatás során tisztázott rétegvizonyok alapján a kutató a 15. század utolsó negyede és a 16. század eleje közti időszakra datálta őket,¹³⁰ ám a szlovén kutatásban elfogadottabb a típus későbbi keltezése.¹³¹

Az e négyzetes típusú csempékből álló kályha szélein vagy a tűztér feletti részén szintén a lenti várból származó téglalap alakú csempéhez¹³² hasonló, a négyzetes darabokéinak megfelelő kidolgozású növényi motívumokkal díszített darabok állhattak.

Érdekességként említhető, hogy ez az elrendezéstípus más kivitelben, más anyagból, helyi műhelyek munkáin Magyarország észak-keleti részére is eljutott. A füzéri várban¹³³ és Csengeren¹³⁴ kerültek elő mázatlan, illetve zöldmázaz kivitelben ilyen pöttyözött háttérű, közepén élére állított négyzetes mezőben növényi motívumot tartalmazó csempék, melyeken az átlós vonalból kinövő levelek szintén megtalálhatóak. Ezek a 16. század végéről, a 17. század elejéről származnak. Az északkelet-magyarországi kutatók az ún. centrális elrendezésű csoportba sorolták őket, mely elrendezési formát a reneszánsz kazettákkal tartják rokonnak.¹³⁵

A fentiekén kívül a centrális elrendezésű csoportba tartozó, a sárkányszigeti töredékek távolabbi analógiáit reprezentáló csempék kerültek

elő Győr belvárosából,¹³⁶ a kőszegi várból,¹³⁷ valamint Celjéből.¹³⁸

Az előző típus mellé sorolandó, vele rokonságban áll az a téglalap alakú, zárt előlapú csempéhez tartozó töredék, melynek közepén rombusz alakú, profilált keretű mezőben a négyzetes csempetöredék rozettájára emlékeztető növényi motívum látható. A mezőn kívüli pöttyözött háttérben lévő ágdarabokból kinövő hosszúkas, erezett levelek a négyzetes csempetípus leveleitől eltérőek (12. kép 6). Egyetlen magyarországi párhuzama a kanizsai vár zöldmázaz darabjai közt található meg,¹³⁹ de annál a töredéknél a levelek kidolgozása teljesen más. Ennél közelebbi analógiát jelent a Celje középkori városának ásatási anyagából származó két töredék,¹⁴⁰ melyek szinte teljes egészében megegyeznek a Sárkányok kályháját díszítő, fent leírt típussal. Az egyetlen eltérést az jelenti, hogy az egyik celje-i töredék háttére nem pöttyözött kidolgozású.

A bemutatott párhuzamok alapján az látszik valószínűnek, hogy e centrális minták a német területek felől a korabeli osztrák tartományon, Szlovénián, majd Nyugat-Magyarországon keresztül terjedtek észak-kelet felé, ahol a népi cserépkályháknak is kedvelt motívumai lettek.

A Hahót-sárkányszigeti kályhacsempe-töredékekből egész kályhák nem állíthatók össze. E töredékes anyag is jól mutatja azonban, hogy a Sárkányok saját anyagi lehetőségeikhez mérten ugyan, de törekedtek a reprezentációra.

A szűkebb környezetben, a Hahóti-medencében a Sárkány család castelluma az egyetlen, ahol ilyen reprezentatív, külföldről származó darabok kerültek elő. Ezek nyomai dél felé (Kanisza), dél-nyugatra (Szlovénia), illetve nyugat felé (Ausztia) vezetnek.

E reprezentatív kályhákkal egyidőben, a kevésbé fontos helyiségekben helyi műhelyek kályháit állították fel. Ezek közt megkülönböztethetünk még gótikus, mérműves díszű (15. század vége–16. század eleje), illetve már reneszánsz (kvádermintás csempék, reneszánsz pártá-oromdísz) darabokból (16. század közepe) felépített kályhákat. Rajtuk kívül a már említett szemeskályhákkal is rendelkeztek.

¹²⁸ Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg. Lt. sz. 79.434.386.

¹²⁹ BREGANT 1997, Abb. 19–20.

¹³⁰ BREGANT 1997, 32.

¹³¹ STOPAR 1977, 70.

¹³² Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg. Lt. sz. 794.341.82.

¹³³ GYURICZA 1992, 95. 55–56. kép.; SIMON 2000, 34. kép 6., 35. kép 1–2.

¹³⁴ GYURICZA 1992, 23. kép, XVI. tábla

¹³⁵ GYURICZA 1992, 22–25. kép.

¹³⁶ TOMKA 1998, 2. kép 10.

¹³⁷ HOLL 1992, 86. kép 2.

¹³⁸ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 115.

¹³⁹ MÉRI 1988, XX. tábla 3.

¹⁴⁰ GUŠTIN et al. 2001, Kat. No. 111; 114.

A sárkányszigeti Sárkány család késő középkori castellumáról az innen származó leletanyagot figyelembe véve elmondható, hogy gazdagságát tekintve nem emelkedik ki sem a megye többi nemesi központja, de még a környékbeli nem nemesi települések közül sem. A család reprezentációs igényét egyedül a díszes, külföldről származó kályhacsempék jelzik, melyek a Hahóti-medencében egyedül e lelőhelyről ismeretesek. A castellumban használt konyhai, de az igényesebb asztali kerámia is helyi mesterek tömegtermékeként jutott el e lakóhelyre. A sokszor rosszul átégetett, jellemzően halványvörös, homokkal erősen soványított anyag a hahóti régió más középkori lelőhelyein is gyakori. A peremformák nagy része a korabeli, szélesebb földrajzi körben, főleg a Dunántúlon és Szlovéniában elterjedt típusokat jeleníti meg. Feltűnő az osztrák redukált égetésű áruknak a földrajzi közelség ellenére tapasztalható hiánya. Ez alátámasztani

látszik azt a nézetet, miszerint ez az edénycsoport a Duna vonalán terjedt.

A díszesebb darabokat a sárgásfehér anyagú, festett konyhai és asztali edények jelentik, de ezek sem haladják meg a tömegcikkék színvonalát. Egyedi, külföldről származó mázas és egyéb díszedények (az egyetlen, talán a stájer területekről eredeztethető kupatöredéket leszámítva) nem találhatók köztük. A reprezentatívabb tárgyak hiányának oka nemcsak a Sárkány familia viszonylagos szegénységében keresendő, hanem a régészeti feltárás szondázó jellegében, valamint abban, hogy az épület tervezett lerombolásakor használóik ezeket magukkal vihették. Ez magyarázhatja azt a körülményt is, hogy a castellumhoz tartozó szomszédos település anyagában esetenként a nemesi lakóhely hasonló funkciójú edényeinél díszesebbek is előkerültek.

IRODALOM

- BENKŐ E.
1980 A középkori Nyársapát. Bálint Alajos ásatásai a nyársapáti templomparton. *StCom* 9, 315–424.
- BOUVIER, F.–FUCHS, G.–GRUBER, M.–HEBERT, B.–HOHMANN, H.–LEHNER, M.–RESCH, W.
1993 Das Palais Trauttmansdorff in Graz. *Historisches Jahrbuch der Graz* 23/24, 157–212.
- BREGANT, T.
1997 Pečnice s starega gradu Celje. In: *Drobci nekaga vsakdana*. Uredila: GUŠTIN, M.–PREDOVNIK, K. Ljubljana. 29–38.
- FELD I.–GERELYES I.
1985 Késő középkori leletegyüttes az ozorai várkastélyból. *ComArchHung* 163–184.
- FELD I.–GERELYES I.–GERE L.–GYÜRKY K.–TAMÁSI J.
1989 Újabb késő középkori leletegyüttes az ozorai várkastélyból. *ComArchHung* 177–207.
- FELD I.–JAKUS L.–LÁSZLÓ Cs.
1979 Csővár. *StCom* 7, 7–62.
- FELGENHAUER-SCHMIEDT, S.
1977 Das Fundmaterial des Hausbergs zu Gaiselberg, NÖ. *ArchA* 61/62, 209–321.
- FRANZ, R.
1981 *Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*. Graz.
- GUŠTIN, M.–HORVAT, M. hrsg.
1994 *Ljubljanski grad. Pečnice*. Ljubljana.
- GUŠTIN, M.–JEZERŠEK, M.–PROŠEK, N.
2001 Katalog keramičnih najdb iz Celja. In: *Srednjeveško Celje*. Uredila: GUŠTIN, M. Ljubljana. 195–238.
- GUŠTIN, M.–PREDOVNIK, K. uredila
1997 *Drobci nekaga vsakdana*. Ljubljana.
- GUŠTIN, M.–TOMADIN, V.–VIDRIH PERKO, V.–SAKARA, M.
1997 Izkopavnje na gradu Žamerk (Loka pri žusmu). In: *Drobci nekaga vsakdana*. Uredila: GUŠTIN, M.–PREDOVNIK, K. Ljubljana. 59–76.
- GYURICZA A.
1992 Reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról. *Borsodi Kismonográfiák* 37. Miskolc.
- HOLL I.
1963 Középkori cserépedények a budai várpalotából (XIII–XV. század). *BudRég* XX, 335–383.
1987 A középkori Szentmihály falu ásatása I. Az 1. ház és kályhája. *ZM* 1, 161–177.
1992 *Kőszeg vára a középkorban*. Budapest.
1993 Renaissance-Öfen (Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn V.). *Acta ArchHung* 44, 247–299.

- HOLL, I.–PARÁDI, N.
1982 *Das mittellalterliche Dorf Sarvaly*. Budapest.
- KALMÁR J.
1959 *A füleki (Filakovo) vár XV–XVII. századi emlékei*. RégFüz II–4.
- KERMAN, B.
1997 Srednjevska kovačnica in talilnica pri gradu na Goričkem. In: *Drobci nekaga vsakdana*. Uredila: GUŠTIN, M.–PREDOVNIK, K. Ljubljana. 141–159.
- KOPPÁNY T.
1999 A középkori Magyarország kastélyai. *Művészettörténeti Füzetek* 26. Budapest.
- KOVÁCS, GY.
2001 Ceramic Finds from the Bajcsa Fort (1578–1600). *Acta ArchHung* 52, 195–221.
- KUBINYI A.
1994 Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt. Ákosházi Sárkány Ambrus. In: *Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára. Tanulmányok. Művészettörténet–Műemlékvédelem VI.* Szerk.: PAMER N. Budapest. 263–292.
- KVASSAY, J.
1996a *Das mittellalterliche Dorf Buzád (Sárkány)-sziget von Hahót-Telekszeg*. *Antaeus* 23, 219–241.
1996b 15–16. századi ház a középkori Mihon falu területén. In: *Fejezetek Csesztreg történetéből. Zalai Kismonográfiai*. 2. Szerk.: VÁNDOR L. Zalaegerszeg. 69–95.
- LAMUT, B.
1997 K začetkom visokosrednjeveškega Ptuja. In: *Drobci nekaga vsakdana*. Uredila: GUŠTIN, M.–PREDOVNIK, K. Ljubljana. 89–106.
- MAGYAR K.
1974 *Az ötvöskőnyi Báthory-várkastély*. Kaposvár.
- MÉRI I.
1988 *A nagykanizsai várásatás. Vázlat a kanizsai vár és város történetének kutatásához*. Budapest.
- MIKLÓS ZS.
1991 Leletmentés a középkori Vác területén. *Váci könyvek* 5. Vác. 7–108.
- MOLNÁR L.–VÁNDOR L.
1984 A pákai „Várhelyi domb” területén végzett kutatásokról. *ZGy* 18, 97–112.
- MÜLLER R.
1971 *Régészeti terepbejárások a göcseji „szegek” vidékén és településtörténeti tanulságaik*. Zalaegerszeg.
- NYÉKHELYI D.
1994 A kápolna és az északkeleti palota kerámialeletei. In: *A visegrádi királyi palota kápolnája és északkeleti épülete. Visegrád régészeti monográfiái 1.* Szerk.: BUZÁS G. Visegrád. 163–181.
- PÁLFFY G.
1996 Egy Zala megyei település nevének keletkezéstörténete és eddig ismeretlen XVI. századi névadója (Kilimán falu és Andreas Kielman von Kielmansegg). *Magyar Nyelv XCII/2*, 163–174.
- PARÁDI N.
1963 Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (XI–XVI. század). *ArchÉrt* 90, 205–251.
- SIMON Z.
2000 *A füzéri vár a 16–17. században. Borsod–Abaúj–Zemplén megye régészeti emlékei I.* Miskolc.
- STMRČNIK-GULIČ, M.
1997 Maribor: Doprinosa materialnih virov k historični interpretaciji. In: *Drobci nekaga vsakdana*. Uredila: GUŠTIN, M.–PREDOVNIK, K. Ljubljana. 77–88.
- STOPAR, I.
1977 Renesance pecnice s celjskega območja. *Varstvo spomenikov* 21.
- SZÓKE, B. M.
1996 Die Prämonstratenserpropstei von Alsórajk–Kastélydomb. *Antaeus* 23, 251–305.
- TOMANIČ-JEVREMOV, M.
1997 Ormož. In: *Drobci nekaga vsakdana*. Uredila: GUŠTIN, M.–PREDOVNIK, K. Ljubljana. 107–139.
- TOMKA G.
1998 Két középkori rétegsor Győr belvárosából. *ComArchHung* 138–156.
- VÁNDOR L.
1992 A Zalai castellumok kutatásának eredményei. In: *Castrum Bene* 2. Budapest. 203–216.
1995 Botszentgyörgy vára. (Az ún. Romlott vár kutatásának eredményeiből.) *Nagykanizsai Honismereti Füzetek* 9. Nagykanizsa.
1996 Archäologische Forschungen in den mittellalterlichen weltlichen und kirchlichen Zentren des Hahót–Buzád–Geschlechts. *Antaeus* 23, 197–217.
- VIDOVIĆ, J.
1997 Stoljeća Čakovčke utvrde. In: *Ljudje ob Muri/Népek a Mura mentén*. Uredila/Szerk.: BALAZIC, J.–VÁNDOR, L. Murska Sobota/Zalaegerszeg. 143–162.

DAS SPÄTMITTELALTERLICHE KERAMIKMATERIAL DES FUNDORTES HAHÓT-BUZÁD-/SÁRKÁNYSZIGET (UNGARN)

BERNADETT SIMON

Der Fundort Hahót-Buzád-/Sárkánysziget (Drachensinsel) liegt in der Flur der Gemeinde Hahót im Kom. Zala. Zwischen 1987 und 1989 wurden hier unter Leitung von László Vándor die Überreste einer kreisförmigen arpadenzeitlichen Erdburg bzw. eines durch ihren Umbau errichteten viereckigen spätmittelalterlichen Kastells (Castellum) freigelegt (Abb. 1). Das Thema vorliegender Studie ist die Aufarbeitung und Veröffentlichung des Keramikmaterials aus dem Kastell im archäologischen Lager des Göcseji Museums von Zalaegerszeg.

Das erste Objekt wurde in der Mitte des 13. Jahrhunderts, wie man aus den Grabungsergebnissen schließen kann, wahrscheinlich vor dem Mongolensturm erbaut und wird mit der Besitzerwerbstätigkeit des Geschlechtes Hahót-Buzád im Zusammenhang gestanden haben. Der bereits verlassene Burgort samt dem zugehörigen Dorf kam irgendwann in der Mitte des 15. Jahrhunderts in den Besitz der aus dem Gemeinadel im Kom. Zala stammenden Familie Sárkány von Ákosháza. Der Umbau der arpadenzeitlichen Burg zum Kastell, das 1566 in das Grenzbürgensystem gegen die Türken einbezogen wurde, ist wohl mit ihrem Namen zu verbinden. Es unterstand der damals gegründeten Oberhauptmannschaft Kanizsa und wurde 1581 aus strategischen Gründen geschleift.

Das spätmittelalterliche Keramikmaterial des Fundortes stammt großenteils aus den Durchstichen des Burggrabens, weshalb eine Datierung aufgrund der Schichtenverhältnisse nicht möglich war. Aufgrund der historischen Angaben ist es in die Periode zwischen der zweiten Hälfte des 15. und dem Ende des 16. Jahrhunderts zu datieren.

Ein großer Teil des Keramikmaterials stammt aus den lokalen Töpferwerkstätten. Ausländische Waren sind durch einige repräsentative grünglasierte Ofenkachelfragmente vertreten. Abgesehen von ihnen gibt es nur noch drei Stücke mit Bleiglasur (Bruchstücke von Küchengefäßen), der Rest ist ausnahmslos unglasiert. Vom Material her gesehen, sind die oxidiert gebrannten, blaßroten, stark sandgemagerten und schlecht gebrannten Stücke am häufigsten. Die größte Gruppe (etwa drei Viertel des gesamten Materials) bilden die Bruchstücke von Küchen- und unter diesen von topfartigen Gefäßen und nur ein zu vervollständigender Topf. In das verbleibende Viertel teilen sich Bruchstücke von Flüssigkeitsgefäßen des Tisches und Trinkgefäßen, einigen Öllampen und konkaven bzw. Blattkacheln.

Küchengefäße

Die topfartigen Gefäße aus der Küche der Familie Sárkány (Abb. 2, Abb. 3.1) sind von der Töpferscheibe abgeschnittene Stücke, vom Material her im allgemeinen oxidiert gebrannt, blaßrot, bräunlichrot oder braun. Der Brand war oft von schlechter Qualität. Häufig sind sie stark sandgemagert. Es gibt auch einige bräunlichgraue,

hellgraue und graue Gefäße, eines aus scharf unterschiedenem rotem Material sowie ein gelblichweißes mit gemalter Verzierung (Abb. 4. 1–3) und eine Gruppe aus ein bis zwei Gefäßen. Die Sárkánysziget zunächst liegenden Analogien letzterer finden sich im Material der Burgen von Bajcsa und Kanizsa.

Ihr Randedurchmesser bewegt sich zwischen 12 und 36 cm, die häufigsten sind Töpfe von 14–25 cm Randedurchmesser. Es kommen auch einige Stücke mit sehr kleinen Maßen (Rand-Dm: 6–10 cm) vor.

Sie sind als Massenware lokaler Töpfer zu bewerten. Ihre meisten Randformen gehören zu Typen, die auch in den übrigen Teilen des Landes relativ weit verbreitet waren. In der Materialqualität ähneln sie am ehesten denen von den übrigen Fundorten im Hahóter Becken und in den Randtypen dem Material der slowenischen Gebiete.

Die Deckeltypen der Töpfe (Abb. 5) sind formal in drei Gruppen einzuteilen: Es wurden kegel-, glockenförmige bzw. seitlich geschwungene Bruchstücke gefunden. Ihr Material ist blaßrot bzw. graubraun. Typisch für sie ist die oft starke Magerung mit grobem Sand und zuweilen Kies. Einige sind jedoch aus feingemagertem und geglättetem dunkelrosa Material. Ihr Randedurchmesser ist zwischen 13 und 24 cm zu bestimmen. Relativ häufig sind die großen Deckelformen, vielleicht für Lagerungstöpfe. Ihre formalen Analogien finden sich im Material aus dem Kom. Zala, aus Österreich und Slowenien.

Die Küchengefäße von Sárkánysziget werden außer den obigen noch durch Stücke eines Fußtopfes (Abb. 3. 2) und zweier Bratpfannen (Abb. 3. 3) repräsentiert.

Tischgefäße

Die für den Tisch der Kastellbewohner bestimmte Keramik ist durch die Bruchstücke einiger Flüssigkeitsgefäße (Abb. 4. 4–6, Abb. 6) bzw. Trinkgefäße (Abb. 7. 1–5) vertreten. Die Kannen, Krüge und Flaschen sind aus oxidiert gebranntem, blaßrotem oder bräunlichrotem Material, das meistens schwächer oder stärker mit grobem, körnigem Sand gemagert ist. Einige sind schlecht gebrannt. Ein Bruchstück (Abb. 6. 1) hat eine feingeglättete dünne Wand und ist – anders als die übrigen – dunkelrosa gebrannt, ein weiteres (Abb. 4. 4) ist aus gelblichweißem Material. Aufgrund ihrer Verzierung ist eine bemalte Gruppe abzusondern (Abb. 4. 4–6): Die Verzierung eines Kruges folgt dem Muster auf den topfartigen bemalten Gefäßen, aber es kommt auch eine Verzierung aus miteinander kombinierten weißen bzw. bräunlichroten schmalen Streifen vor.

Die Flüssigkeitsgefäße sind formal in vier Typen einzuteilen. Zum ersten gehört ein Bruchstück mit trichterförmig verbreitertem Mund und abgerundet endendem Rand, das über dem Hals eine dreieckig hervortretende Rippe gliedert (Abb. 7. 1). Den zweiten (Abb. 6. 2) charakterisiert ein stark verengter Hals, ein im Vergleich zur Schulter enger, flach zylindrischer Mund

mit doppelt gegliedertem und abgerundet endendem Rand. Den dritten Typ vertreten Bruchstücke mit geripptem Hals und dreifach gegliedertem Rand (Abb. 6. 3), zum vierten (Abb. 6. 4) gehören Krugbruchstücke mit engem Mund, einem Hals mit spindelartig gebrochenen Linien, unegliedertem Rand und einem Henkel. Die beiden letzteren gelten im damaligen Ungarn als allgemein verbreitet, und die Analogien des ersten Typs stammen aus der engeren Umgebung im Kom. Zala (Hahóter Becken). Eine Analogie des zweiten Typs ist unbekannt.

Die Bruchstücke mittelalterlicher *Trinkgefäße* von Sárkánysziget bilden drei größere Gruppen. Die der ersten (Abb. 7. 1–3) werden nach Form, Aufbau und Randtypen dem täglichen Gebrauch gedient haben. Gemeinsam ist ihnen die dünne Wandung und das feine sandgemagerte Material. Als Verzierung haben sie nur die vom Rand her bis nach unten verlaufenden scheibengedrehten Rippen. Ihr Munddurchmesser bewegt sich zwischen 5 und 10 cm. Aufgrund ihrer Analogien sind diese Becher in der untersuchten Periode als allgemein verbreitet zu betrachten. Die zweite Sárkányszigeter Bechergruppe vertritt ein kleines dünnes Wandungsbruchstück mit einer plastisch hervortretenden strahlenförmigen Verzierung und darüber Rippen vom Drehen auf der Scheibe, aus feinem sandgemagertem, rötlichweißem Material (Abb. 7. 4), von dem es bisher keine Analogien gibt.

Das einzige, wahrscheinlich, aber nicht beweisbar ausländische (steirische) Stück ist das Bodenfragment eines Pokals aus rotgebranntem sandgemagertem Material mit abgeschnittenen und polierten Kanten (Abb. 7. 5). Aufgrund ungarischer Parallelen ist es in die zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts zu datieren. Auf ähnliche Weise hergestellte Pokale sind im Gebiet Ungarns bisher aus den Burgen von Bajcsa und Lenti im Kom. Zala bekannt.

Öllampen

Im untersuchten Material sind außer den mit der Heizung und dem Speisen verbundenen Gegenständen auch der Beleuchtung dienende Tonlampen in Form einiger Bruchstücke aus blaßrotem, stark sandgemagertem Material vertreten (Abb. 7. 6). Ihr Rand ist nach innen gebogen und endet in einer stumpf abgerundeten Spitze.

Aus dem Gebiet des Kom. Zala liegt leider kein publiziertes Vergleichsmaterial dieser Lampen vor, dagegen kennen wir mehrere spätmittelalterliche Stücke aus dem heutigen Kroatien und Slowenien. Aufgrund dieser kann festgestellt werden, daß in den dem Kom. Zala benachbarten Gebieten zur Zeit des Bestehens des Kastells der Familie Sárkány oxidiert gebrannte Lampen aus einem Material, das beim Brennen verschiedene Rotschattierungen, bräunlichrote oder braune Farbe annahm, mit einem eingedrückten Dochthalter verwendet wurden.

Konkave und verzierte Ofenkacheln

Die Zimmer im Kastell von Sárkánysziget wurden durch einfachere Öfen aus konkaven Kacheln sowie mehr oder weniger repräsentative Kachelöfen beheizt. Ganze Öfen

sind nicht zu rekonstruieren, aber ihre Kacheln bringen das Maß der Repräsentationsbestrebungen der Familie Sárkány zum Ausdruck, und bei einigen Typen konnten auch die Werkstattbeziehungen nachvollzogen werden.

Unter den Bruchstücken der *konkaven Kacheln* finden sich die allgemein für die Keramik des Fundortes bezeichnenden quadratischen, schalenförmigen, becher- sowie zwiebelförmigen Typen aus blaßrotem bzw. bräunlichrotem Material (Abb. 8).

Bei den *Ofenkacheln* sind zwei große Gruppen zu unterscheiden. Eine besteht aus unglasierten gotischen und Renaissancestücken (Abb. 9–10) aus lokalen Werkstätten, die in verschiedenen blaßroten Tönungen gebrannt wurden, die andere aus Renaissancestücken (Abb. 11) ausländischer, deutscher oder österreichischer Gebiete aus grauweißem, grünglasiertem und unter der Glasur mit Engobe bedecktem Material und typischem Pflanzenmuster. In der engeren Umgebung, im Hahóter Becken, ist das Kastell der Familie Sárkány das einzige, in dem solche repräsentativen, ausländischen Stücke gefunden wurden. Sie lassen sich nach Süden (Burg Kanizsa), Südwesten (Slowenien) bzw. Westen (Österreich) weiterverfolgen.

*

Über das spätmittelalterliche Kastell von Sárkánysziget der Familie Sárkány kann aufgrund des Keramikmaterials festgestellt werden, daß es sich hinsichtlich seines Reichtums nicht von den übrigen Adelssitzen des Komitats abhob, ja nicht einmal von den nichtadeligen Siedlungen der Umgebung. Das Repräsentationsbedürfnis der Familie verraten einzig die verzierten ausländischen Ofenkacheln, die im Hahóter Becken nur von diesem Fundort bekannt sind. Die im Kastell verwendete Küchen-, aber auch die anspruchsvollere Tischkeramik war Massenware lokaler Meister. Das vielfach schlecht gebrannte, typisch blaßrote, stark sandgemagerte Material ist auch an anderen Fundorten der Hahóter Region häufig. Ein großer Teil der Randformen gehört zu den damals in weiterem geographischem Umkreis, vor allem in Transdanubien und Slowenien, verbreiteten Typen. Auffällig ist das Fehlen der österreichischen reduziert gebrannten Waren trotz der geographischen Nähe.

Die verzierten Stücke sind die bemalten Küchen- und Tischgefäße aus gelblichweißem Material, die aber das Niveau der Massenware auch nicht übersteigen. Individuelle glasierte und sonstige Ziergefäße aus dem Ausland (abgesehen von dem einzigen Pokalfragment vielleicht steirischer Herkunft) gibt es unter ihnen nicht. Der Grund für das Fehlen repräsentativer Gegenstände ist nicht nur in der relativen Armut der Familie Sárkány zu suchen, sondern auch im Sondierungscharakter der archäologischen Ausgrabung sowie darin, daß bei der organisierten Schleifung die Bewohner diese mitnehmen konnten. Dies kann auch eine Erklärung dafür sein, daß die Gefäße im Material aus der zum Kastell gehörenden benachbarten Siedlung fallweise verzierter waren als die ähnlicher Funktion aus dem Adelswohntort.

